

ΓΙΩΡΓΟΣ Δ. ΜΑΤΘΙΟΠΟΥΛΟΣ - ΤΟΜΕΑΣ ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗΣ - ΤΕΙ ΑΘΗΝΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗΣ

*Πρώιμη περίοδος
15ος αιώνας*



Η εφεύρεση που άλλαξε τον κόσμο: 1450-1500

Λίγες περιόδους της ιστορίας περιέχουν ένα τόσο δημιουργικό μείγμα κοινωνικής, καλλιτεχνικής και επιστημονικο-τεχνικής ανάτασης όσο η Ευρώπη των μέσων του 15ου αιώνα. Βγαίνοντας από τον λήθαργο της υπερχιλιετούς μεσαιωνικής κοινωνίας, τα βασίλεια και οι ακμάζουσες εμπορικές πόλεις άρχισαν να αναζητούν τη γνώση, να ερευνούν και να ανακαλύπτουν ξεχασμένες πνευματικές κατακτήσεις και νέους κόσμους που διεύρυναν την κλειστή αντίληψη που είχαν για τον κόσμο που τους περιέβαλε. Η συσσώρευση οικονομικών πόρων μέσα από το έντονο εμπόριο με την Ανατολή δημιούργησε μία εύπορη εμπορική τάξη που άρχισε να έχει πολιτικά και πνευματικά ενδιαφέροντα που δεν μπορούσαν πλέον να ελεγχθούν εύκολα από την εξ αίματος αριστοκρατία και τον ανώτερο καθολικό κλήρο. Το εμπόριο και η κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη απαιτούσαν γνώσεις και τολμηρό πνεύμα για να αναπτυχθούν που αναπόφευκτα ήρθε σε σύγκρουση με τη στατική, δουλοπαροικιακή οργάνωση που είχε επικρατήσει.

Παράλληλα η ανακάλυψη της Αμερικανικής ηπείρου, η τεχνολογία της πυρίτιδας, η ανάπτυξη της αστρονομίας, της γεωμετρίας και των μαθηματικών υπονόμισαν τον απόλυτο έλεγχο που είχε η θεοκρατική κάστα στις ζωές και τη σκέψη των ανθρώπων. Μαζί τους η καλλιτεχνική ανάταση που ξεκίνησε στην ιταλική χερσόνησο άλλαξε τα δεδομένα στις τέχνες και τη λογοτεχνία και ενεργοποίησε εξελίξεις που γρήγορα πέρασαν τις Άλπεις και έθεσαν σε κίνηση τις κοινωνίες του Βορρά και της Δύσης. Η διάδοση των νέων ιδεών και η διασπορά της γνώσης αναπτύχθηκε και εξαπλώθηκε με εντυπωσιακή ταχύτητα σε όλη την Ευρώπη με μία νέα επαναστατική τεχνολογία: το έντυπο βιβλίο.

Ο Γουτεμβέργιος και τα αρχέτυπα βιβλία



Η ιδέα του Γουτεμβέργιου (περ. 1394/99 - 1468) για την κατασκευή κινητών μεταλλικών στοιχείων και έντυπων βιβλίων σε πολλαπλά αντίτυπα υπήρξε επαναστατική γιατί σε σύντομο χρονικό διάστημα από την υλοποίησή της διαδόθηκε σε όλα τα ευρωπαϊκά αστικά κέντρα και εδραιώθηκε ως μία πανευρωπαϊκή βιομηχανία. Γεννήθηκε στο Στρασβούργο και ολοκληρώθηκε τη Μαγεντία, δύο εμπορικές πόλεις του άνω Ρήνου, και παρότι στην αρχή σκόπευε μόνο στην εμπορική εκμετάλλευση των εκκλησιαστικών κειμένων, γρήγορα, όταν η νέα τέχνη έφτασε στην αναγεννησιακή Ιταλία, η θεματολογία διευρύνθηκε στα κείμενα της αρχαίας ελληνορωμαϊκής παιδείας, της λογοτεχνίας, των τεχνών και των επιστημών. Η πρόσβαση στη γνώση που απέκτησαν έτσι ευρέα στρώματα της κοινωνίας άνοιξε το δρόμο στην ανάπτυξη και η τυπογραφία, υπό αυτή την έννοια, υπήρξε η μαμή της της σύγχρονης Ευρώπης.

Η Βίβλος του Γουτεμβέργιου (1450-55) αποτελεί φυσικά ορόσημο γιατί υπήρξε η πρώτη ολοκληρωμένη έντυπη έκδοση. Αυτό το μεγαλοπρεπές και αξεπέραστο καλλιτεχνικά και εκτυπωτικά βιβλίο υπήρξε η κορωνίδα των πειραματισμών και των ανέμων προσπαθειών του εφευρέτη, αλλά τον οδήγησε στην οικονομική καταστροφή γιατί είχε δανειστεί υπέρογκα για να το πραγματοποιήσει. Η έκδοση ολοκληρώθηκε και κυκλοφόρησε από τον δανειστή του, Johann Fust και τον συνεργάτη του Γουτεμβέργιου, Johann Schoeffer, ο οποίος μάλλον σχεδίασε τη γοτθική γραμματοσειρά που χρησιμοποιήθηκε. Ο Schoeffer συνέχισε με επιτυχία ως τυπογράφος-εκδότης έως τις αρχές του 16ου αιώνα.

PROLOGVS

Incipit epistola sancti ieronimi ad paulinum presbiterum de omnibus diuine historie libris-capitulū pmi.

Et ecce ambrosius tua michi munuscula pferens. deulit hic et suavissimas lras. q̄ a principio amicitiarū. sic p̄be...

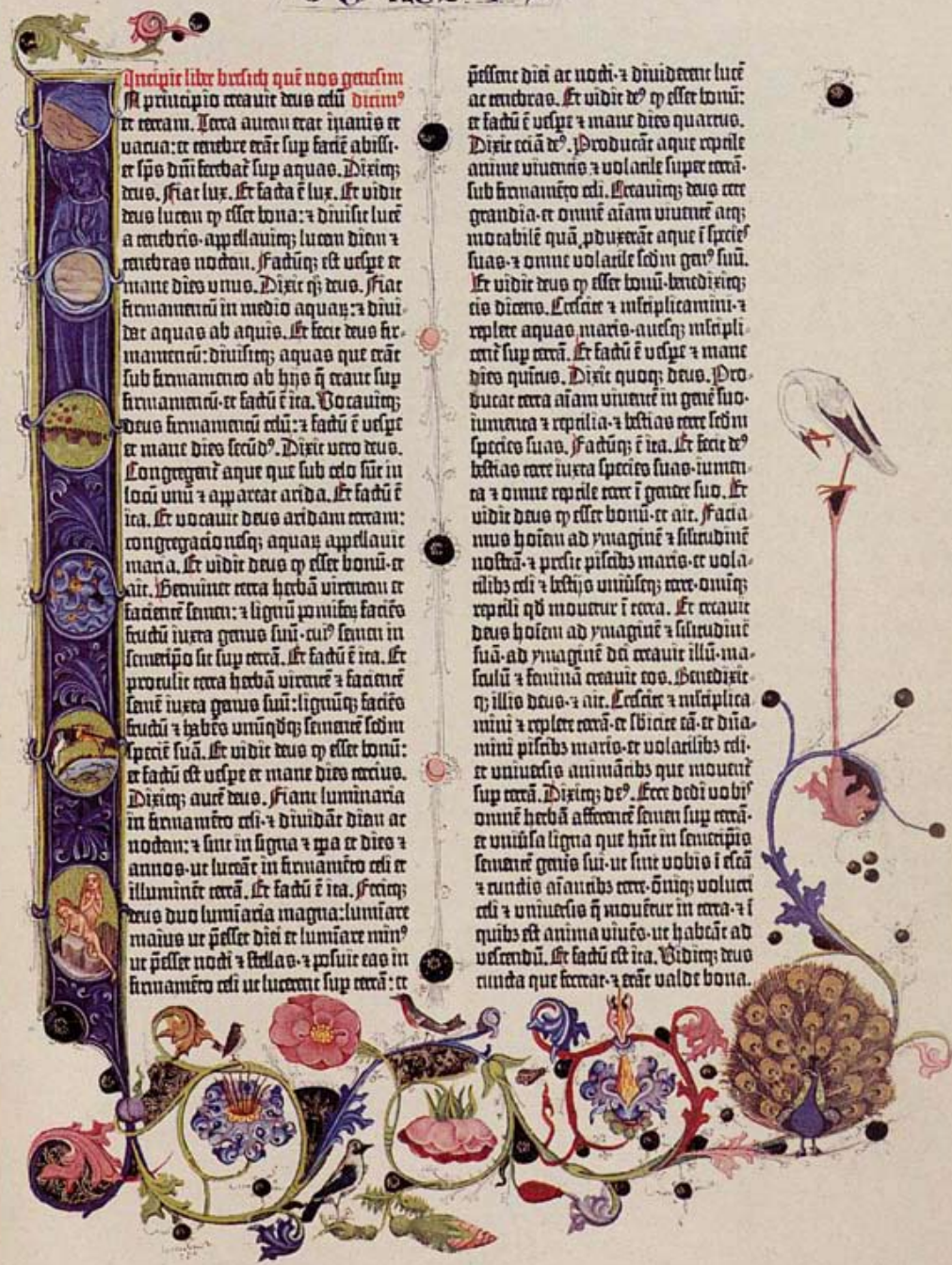
ingressi aliud terra urbem querebant. Apolloni? siue ille mag? ut vulgus loquitur. siue phis. ut pythagora tra...

Quid loquar de secti hominibus. cu aplus paulus vas electiois. et magister gentiu. qui de consuetudine...

Incipit liber beati qui nos generum

Et principio creauit deus celu diem? et terram. Terra autem erat inanis et uacua...

pellere diei ac nocti. et diuideret lucē ac tenebras. Et vidit de? qd esset bonū: et factū ē vesp̄ et mane dico quareo.





Παρότι το έντυπο βιβλίο υπήρξε ένα από τα πρώτα βιομηχανικά προϊόντα απαιτούσε πολλή χειρωνακτική εργασία και έμπειρους τεχνίτες σε κάθε στάδιο της παραγωγής του. Ταυτόχρονα, η άμεση σχέση του κόσμου του βιβλίου με τους διανοούμενους (συγγραφείς, βιβλιοκριτές, αναγνώστες) έφερε και τη σύμπραξη του με τους εικαστικούς καλλιτέχνες. Το έντυπο βιβλίο λοιπόν λειτούργησε ταυτόχρονα ως μέσον γνώσης, που αφύπνησε τη σκέψη στην Ευρώπη και οδήγησε σε κοσμοϊστορικές τεχνολογικές και κοινωνικές ανατροπές, αλλά και ως πεδίο καλλιτεχνικής έκφρασης στο οποίο πολλοί εξέχοντες δημιουργοί κάθε περιόδου άφησαν εξαιρετικά δείγματα της τέχνης τους. Την τέχνη του βιβλίου θα μπορούσε να την αναλύσει κανείς σε έξι διαφορετικά, αλλά και αλληλοεπιδρώντα καλλιτεχνικά πεδία: τα τυπογραφικά στοιχεία, τον σχεδιασμό των σελίδων, την εικονογράφιση, το χαρτί, την εκτύπωση και τη βιβλιοδεσία. Στο τελικό προϊόν, το βιβλίο, μπορούμε να εστιάσουμε στις επιμέρους επιλογές, αλλά είναι η ισορροπημένη σύνθεση όλων που αναδεικνύει το σύνολο και καθιστά την έκδοση πραγματικά εξαιρετική από καλλιτεχνική άποψη.

Όταν ο Ιωάννης Γουτεμβέργιος εφηύρε την τυπογραφία στα μέσα του 15ου αιώνα, ουσιαστικά επινόησε τη μέθοδο χάραξης ενός χαλύβδινου πατρότυπου για κάθε γράμμα και της χύτευσης από το κάθε ένα, μέσω μίας αντίστοιχης εσώγλυφης χάλκινης μήτρας, πολλών ανεξάρτητων, κινητών τυπογραφικών στοιχείων από μόλυβδο. Τα μολυβένια στοιχεία τοποθετούνταν σε τυπογραφικές κάσες με ειδικά ξύλινα χωρίσματα για κάθε γράμμα. Οι χαρακτήρες μπορούσαν να στοιχειοθετηθούν σε οι αράδες και να τυπωθούν σε πολλά αντίτυπα ενός κειμένου και ύστερα τα ίδια στοιχεία να χρησιμοποιηθούν ξανά σε άλλο βιβλίο. Η διαδικασία αυτή γρήγορα κατέστησε τα έντυπα βιβλία φτηνά για όλο και μεγαλύτερα στρώματα του πληθυσμού, αλλά κάθε έκδοση υψηλών απαιτήσεων απαιτούσε τον προσεκτικό σχεδιασμό των στοιχείων και τη σωστή χύτευσή τους. Η καλλιτεχνική μορφή των έντυπων βιβλίων ακολούθησε στην αρχή την πεπατημένη των χειρόγραφων κωδίκων που αντικατέστησε.

Ο Γουτεμβέργιος ανταγωνιζόταν ένα μακραίωνα είδος επικοινωνίας, τον χειρόγραφο κώδικα, στο οποίο είχε επενδύσει το κύρος και την κυρίαρχη ιδεολογία του το κατεστημένο της εκκλησίας και της αριστοκρατικής τάξης. Η προσπάθειά



1423 Άγιος Χριστόφορος, ξυλογραφία

του, λοιπόν, επικεντρώθηκε να σχεδιάσει και να τυπώσει ένα έντυπο βιβλίο σε πολλά αντίτυπα που θα μπορούσε να κριθεί ως ισάξιο, αν όχι ωραιότερο των καλύτερων κωδίκων της περιόδου. Για αυτόν τον σκοπό το αποτέλεσμα επικοινωνούσε το ζητούμενο κύρος τόσο από το θέμα (Βίβλος) όσο και από την επίσημη γοθτική γραφή σε δίστηλο κείμενο με άνετα περιθώρια σε μεγάλο και επιβλητικό σχήμα. Με άλλα λόγια η οπτική επικοινωνία που επέλεξε ο Γουτεμβέργιος για να ελκύσει το κοινό του ήταν η διατήρηση των αισθητικών χαρακτηριστικών που αποδεχόταν η συντηρητική τάξη της καθολικής ιεραρχίας της οποίας την αποδοχή χρειαζόταν το νέο προϊόν γιατί το ιερατείο αποτελούσε το κύριο αναγνωστικό κοινό. Σχεδιαστικά ο Γουτεμβέργιος προσπάθησε να μιμηθεί τον γοθικό σχεδιασμό της σελιδοποίησης και των γραμμάτων που χρησιμοποιούσαν όλοι οι αντιγραφείς της εποχής του και η περίφημη Βίβλος που τύπωσε το 1455 απέδειξε πέραν πάσης αμφιβολίας την εφάμιλλη καλλιτεχνική ποιότητα ενός χειρόγραφου κώδικα και ενός έντυπου βιβλίου.

Η τέχνη της ξυλογραφίας και η εικονογράφηση των βιβλίων

Η ανάγκη να αναπαράγονται εικόνες σε πολλαπλά αντίτυπα είχε λυθεί μέσω της μεθόδου της ξυλογραφίας και είχε προηγηθεί, κατά μισό αιώνα περίπου, της εμφάνισης του έντυπου βιβλίου και υπήρξε μέρος της εφεύρεσης του Γουτεμβέργιου. Η πρώτη χρονολογημένη ξυλογραφία απεικονίζει τον άγιο Χριστόφορο με τον μικρό Χριστό και φέρει τη χρονολογία 1423. Βέβαια, η τεχνική προϋπήρχε ήδη για κάποια χρόνια στην Ευρώπη, αλλά στην Κίνα και την Ιαπωνία βρισκόταν σε πλήρη άνθηση από τον 8ο αιώνα. Για τα λαϊκά στρώματα που παρέμεναν στην πλειονότητά τους αναλφάβητα η ζήτηση για θρησκευτικές εικόνες υπήρξε μεγάλη και αμείωτη στα μεγάλα χριστιανικά κέντρα της Δύσης (Βατικανό, καθεδρικοί ναοί, μοναστήρια κ.α.) και τις εμποροπανήγυρες. Επιπλέον, πριν την τυπογραφία, πολλά μικρά βιβλία με κείμενο και εικονογράφηση θρησκευτικού περιεχομένου χαράσσονταν εξ ολοκλήρου σε ξύλο και παράγονταν σε πολλαπλά αντίτυπα για το κοινό, συλλογικά αναφερόμενα είτε ως *Biblia Pauperum*, ή *Ars Moriendi* ή *Canticum Canticorum*, πρώτα

Daniel. ij. Lapis angla
ris sine manib; abscisus
est a monte.

Abaculi. iij. do
mīe audiui au
ditum tuū et ti
mūi.



Micreas. v. Tu
bethleē tra iuda
non eris mini
ma in pncipib;
iuda.



Abiq; doirere paris. virgo maria maris.



Legit in lib nūi ca. xvij. q; virga aarō una nocte fron
dunt & floruit. q; virga sigt virginē mariā sterilē sine
virili semine parituram filium. scilicet ihel um xp̄m
semper benedictum.

Legit in lib exodi ca. iij. q; moises vidit rubū ardentē
et nō ardebat et dñm audiuit de rubo sibi loquētē.
Rubus ardens q; nō cōsumit sigt beatā virginē ma
riam parientē sine corruptione integritatis corporis
que virgo peperit et incorrupta permansit.

David. Reges tharlis et
insule munera offerent.
Isaias. ij. Flu
ent ad eum om
nes gentes & ib
unt populi mil
ti.



Isaias. ix. Et adorabunt
vestigia pedum tuorum.
Salaa. Nume
ri. xxiiij. Oriet
stella ex iacob
et surget virga
de radice.



Leitus adoratur aurum tuis mira locatur.



Legit in scdo libro regu. iij. ca. q; abner pnceps mili
tie saul venit ad david in iherlm ut ad eū reduceret to
tum populū israhel qui tunc sequebat domū saul.
Qd figurabat aduentū magorū ad xp̄m qui cū misti
ris muneribus xp̄m adorabant.

Legit in scio libro regū. x. ca. q; regina saba audita
fama salomonis veit in iherlm cū magnis munerib;
eū adorādo q; regina gētilis erat. Qd bene figurabat
gētes q; dñm de lōgiquo munerib; veniebāt adorare.

beaux abc belles heures



Iacob in libro iudicum .v. capitulo
 agitur dicitur ad gratiam dicitur
 ad eu dicitur dicitur dicitur qd tu
 ipse ipse libere et sic scribitur
 et thoma sicut ad qd dicitur agitur
 magister .f. et in obsequio i
 fide: dicitur uolte manum huius
 dicitur et uolte ipse dicitur et uol
 licet uolte huius

Iacob in libro .xxv. capitulo
 agitur dicitur ad iacob ipse
 dicitur agitur dicitur ad iacob
 et dicitur ad iacob dicitur iacob
 et thoma agitur dicitur qd agitur
 f. et dicitur dicitur dicitur
 hoc est dicitur dicitur dicitur
 huius dicitur dicitur dicitur

Iacob in libro .xxv. capitulo
 agitur dicitur ad iacob ipse
 dicitur agitur dicitur ad iacob
 et dicitur ad iacob dicitur iacob
 et thoma agitur dicitur qd agitur
 f. et dicitur dicitur dicitur
 hoc est dicitur dicitur dicitur
 huius dicitur dicitur dicitur

Iacob in libro .xxv. capitulo
 agitur dicitur ad iacob ipse
 dicitur agitur dicitur ad iacob
 et dicitur ad iacob dicitur iacob
 et thoma agitur dicitur qd agitur
 f. et dicitur dicitur dicitur
 hoc est dicitur dicitur dicitur
 huius dicitur dicitur dicitur

Iacob in libro .xxv. capitulo
 agitur dicitur ad iacob ipse
 dicitur agitur dicitur ad iacob
 et dicitur ad iacob dicitur iacob
 et thoma agitur dicitur qd agitur
 f. et dicitur dicitur dicitur
 hoc est dicitur dicitur dicitur
 huius dicitur dicitur dicitur

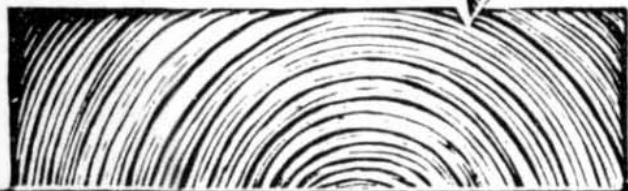
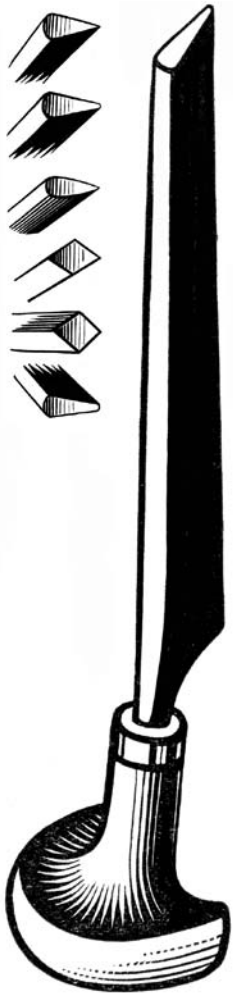
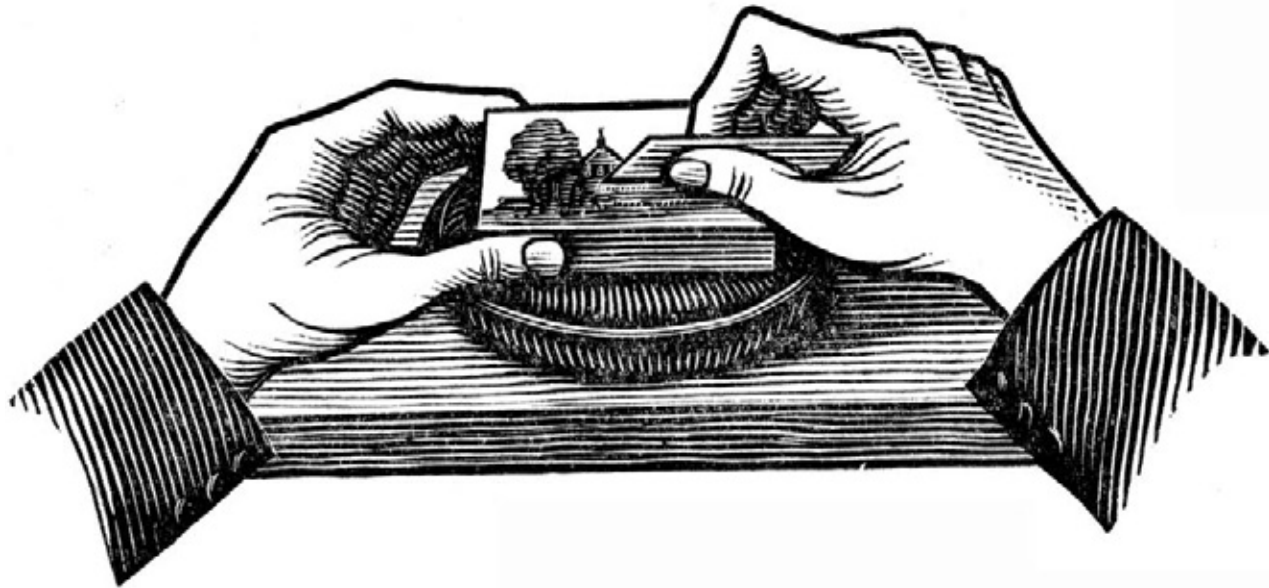
15ος αι., Biblia Pauperum, ξυλογραφημένα βιβλία



στις Κάτω Χώρες και στη συνέχεια στη Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία κ.α. Μία άλλη μεγάλη και ακόρεστη αγορά έντυπων εικόνων ήταν η εμφάνιση της χαρτοπαιξίας σε όλα τα κοινωνικά στρώματα η οποία αυξανόταν με μεγάλη ταχύτητα.

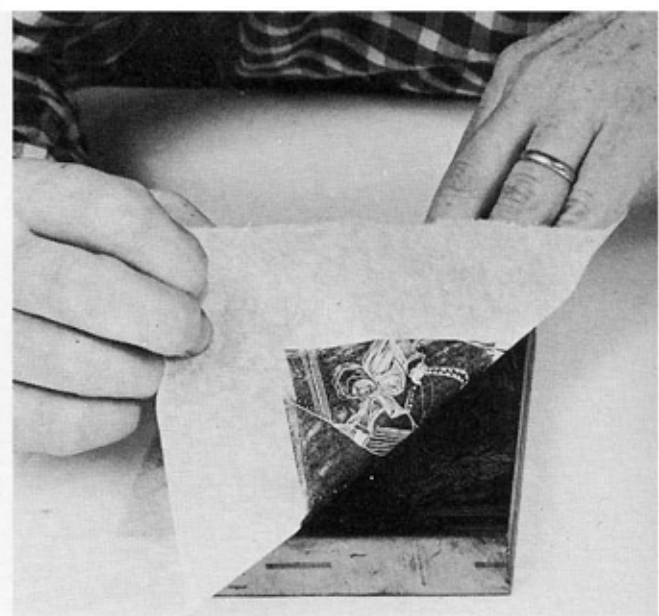
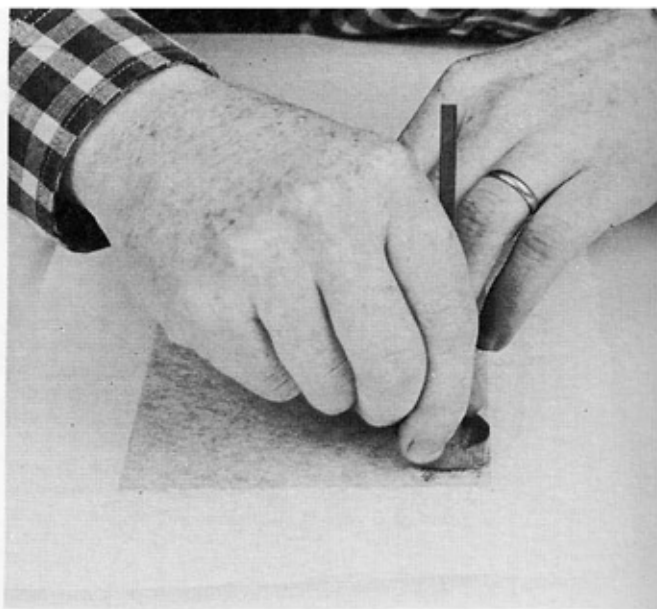
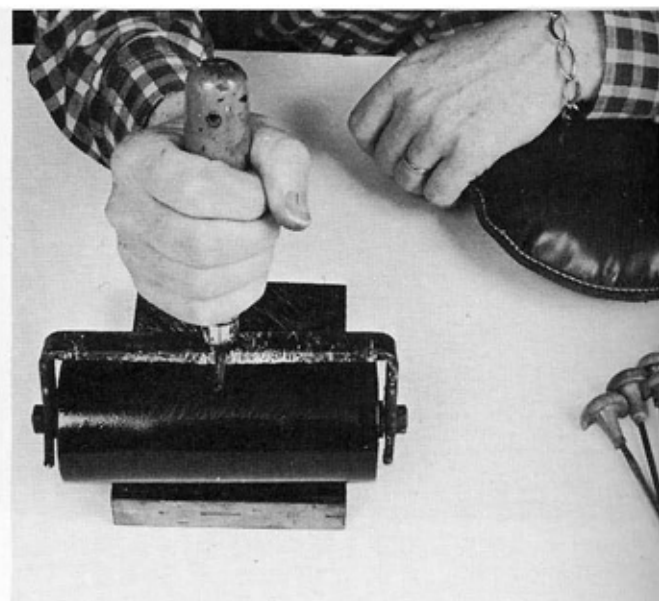
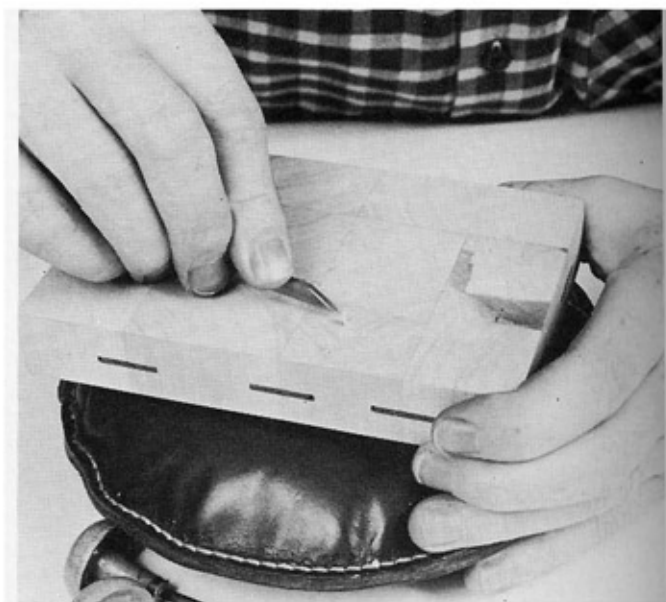
Εργαλεία και προετοιμασία: Η ξυλογραφία τότε χρησιμοποιούσε πλάγιο ξύλο, κομμένο κατά μήκος των νερών, και όχι όρθιο. Τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση προτιμούσαν το ξύλο οπωροφόρων δέντρων – στην Ιαπωνία της κερασιάς και στην Ευρώπη της αχλαδιάς. Το κύριο εργαλείο ήταν το κοπίδι, κρατημένο όρθιο στην Ανατολή και σαν γραφίδα στη Δύση. Τα βοηθητικά εργαλεία είχαν ποικίλες μύτες και βοηθούσαν στο καθάρισμα της επιφάνειας μεταξύ και γύρω από τις υψίτυπες γραμμές. Το σχέδιο γινόταν απευθείας στην επιφάνεια του ξύλου ή μεταφερόταν επάνω της από χαρτί με ιχνογράφηση αφού έχει επιστρωθεί από μαλακό μόλυβδο ή άλλο υλικό. Κάποτε, κοινή πρακτική ήταν επίσης να κολλάνε την εικόνα επάνω στο ξύλο, αλλά έτσι, όπως και με τον απευθείας σχεδιασμό, το πρωτότυπο καταστρεφόταν κατά τη χάραξη. Μετά την ικανοποιητική μεταφορά του σχεδίου η επιφάνεια καλύπτεται από χρώμα. Μία επίστρωση διάφανου μπλε λειτουργεί ικανοποιητικά για αυτό τον σκοπό. Με την τεχνική αυτή τα εγχάρακτα μέρη φαίνονται καθαρά και διευκολύνουν τη ροή της εργασίας.

Τα πρώτα εικονογραφημένα βιβλία





15ος αι., Ξύλινη μήτρα





15ος αι., ξύλινη μήτρα και έκτυπο



15ος αι., φιγούρες από τραπουλόχαρτα



πρώιμος 15ος αι., Jerg Haspel



15ος αι., Αγία Δωροθέα



15ος αι., Κολωνία



15ος αι., εικονογράφηση από πρώιμο αρχέτυπο βιβλίο



15ος αι.



15ος αι., πρώτη γαλλική ξυλογραφία



15ος αι., Κολωνία



15ος αι., Ολλανδία



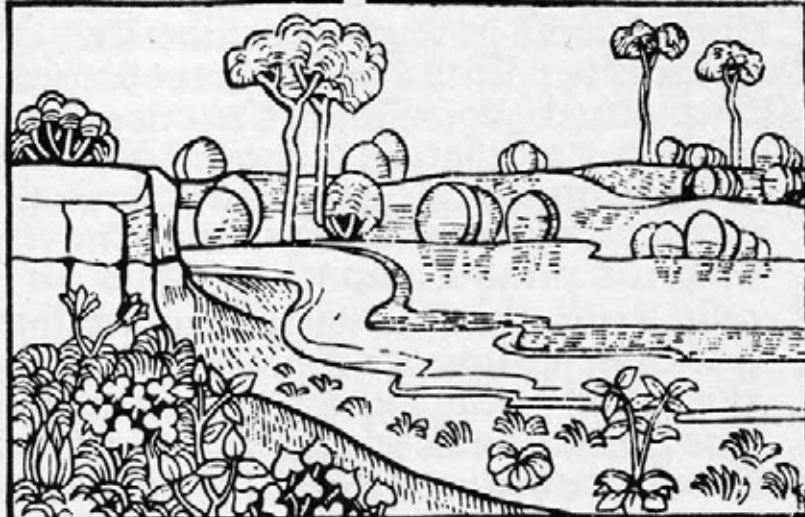
περ. 1450, Γερμανία



15ος αι., Γερμανία



Iupiter genoziden falsi subymagine thauri Si
luserat cur herilem. v. n. g. Ouidius in.
metamorphosis



Si tale in errore semp manere valet. Cur deum
pudoris flore. v. n. g. Aug. xxi. d. ciui. dei. ca.
pitulo. m. id est de

Das ortul yst also gegeben -
Das ir lenger mußt sullet leben -
Her iurist das tut des todis mußt.
Mogt ir zo beweist eur meisterschaft



Kein appelliren zu des ir zeit
Hufft Soe todis harten streyth
Her obirwint myt seynem geslechte
Das geistliche vnd das werliche rechte

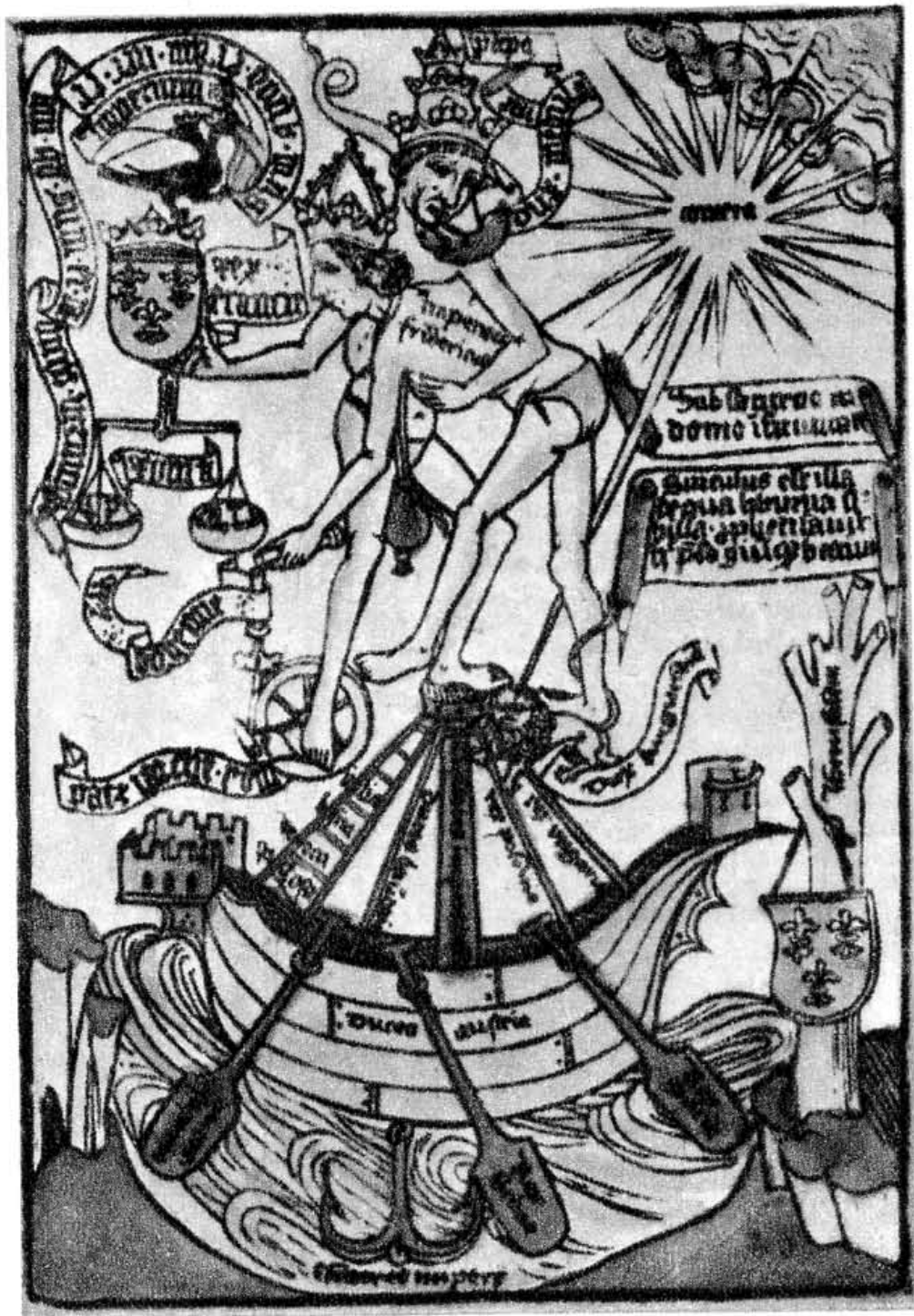


1463, *Der Ackermann aus Bohmen*, Μπάμπεργκ, Γερμανία

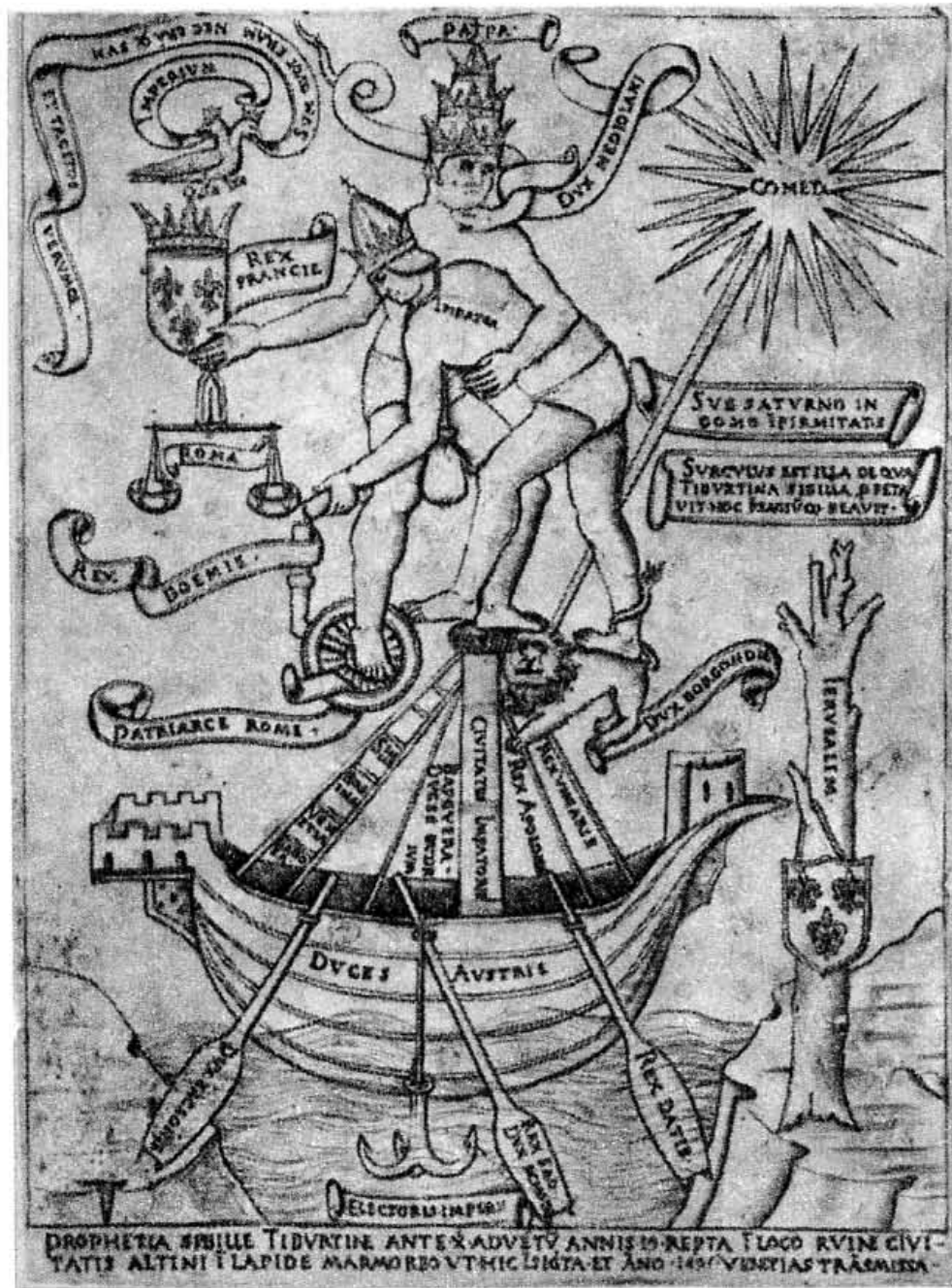
Was kinder vnder mir geboren wern :-||| —
 Die seynt frolich vnd singen gern :-||| —
 Eyne zeit arm die ander reich :-|| —||| —
 An myldekeit yst en nymand gleich :-|| —
 Harfen lawthen fedelz all seitenspil :-|| —
 Horen sie gern adir kumen seyu vil :-||| —
 Orgeln pfeysen vnd bosawnen :-|| —||| —
 Tangen kossen helssu raumen :-||| —||| —
 Ir leib yst schon eynen hobistken mund :-
 Augen brun ge siige w anlich swut :-|| —
 Guckensche vnder mynne pflegen :-|| —
 Seynt venus kynt allewege :-||| —||| —



15ος αι., Βασιλεία (;



περ.1470, Ουλμ, Γερμανία

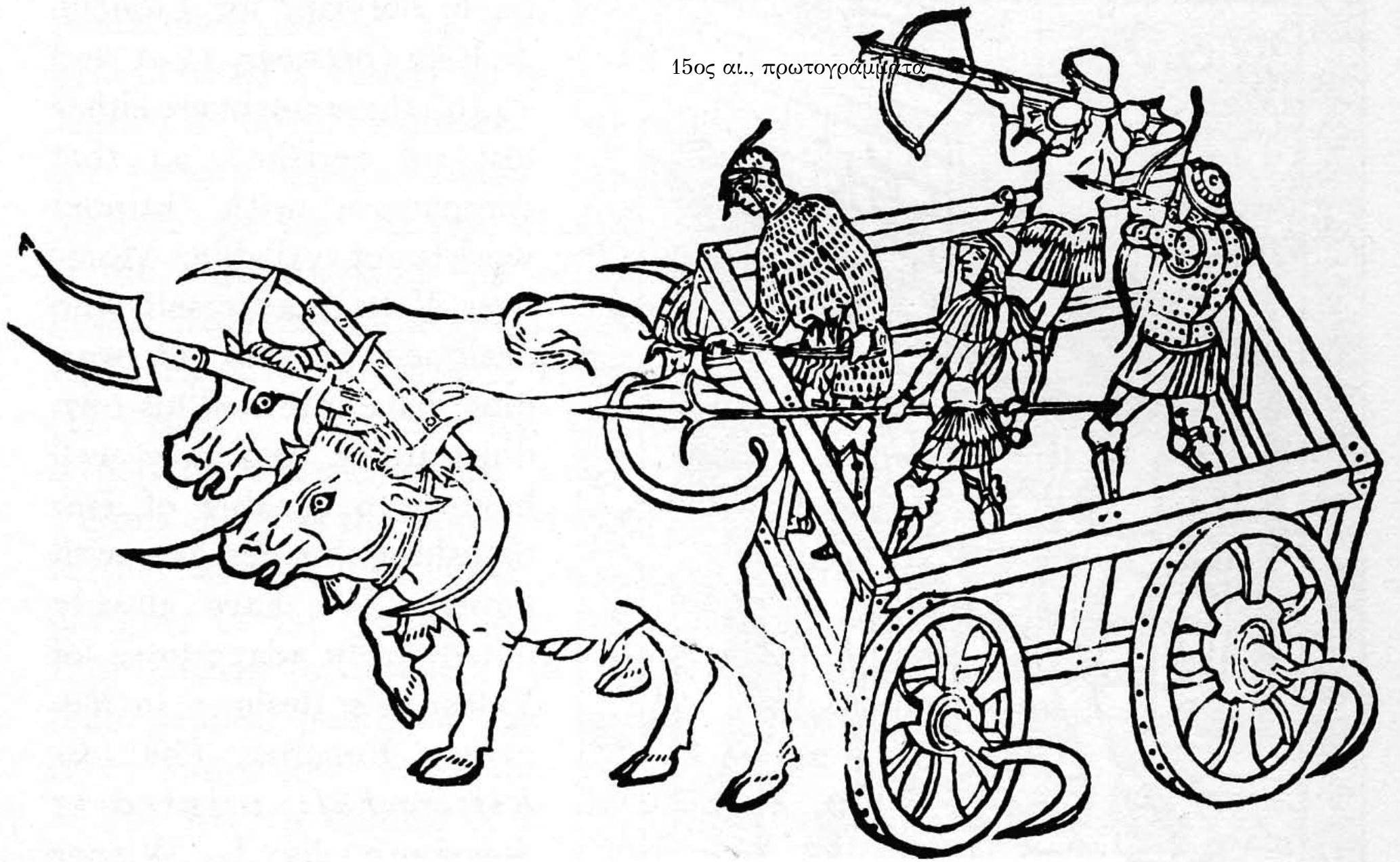


1469, Βενετία

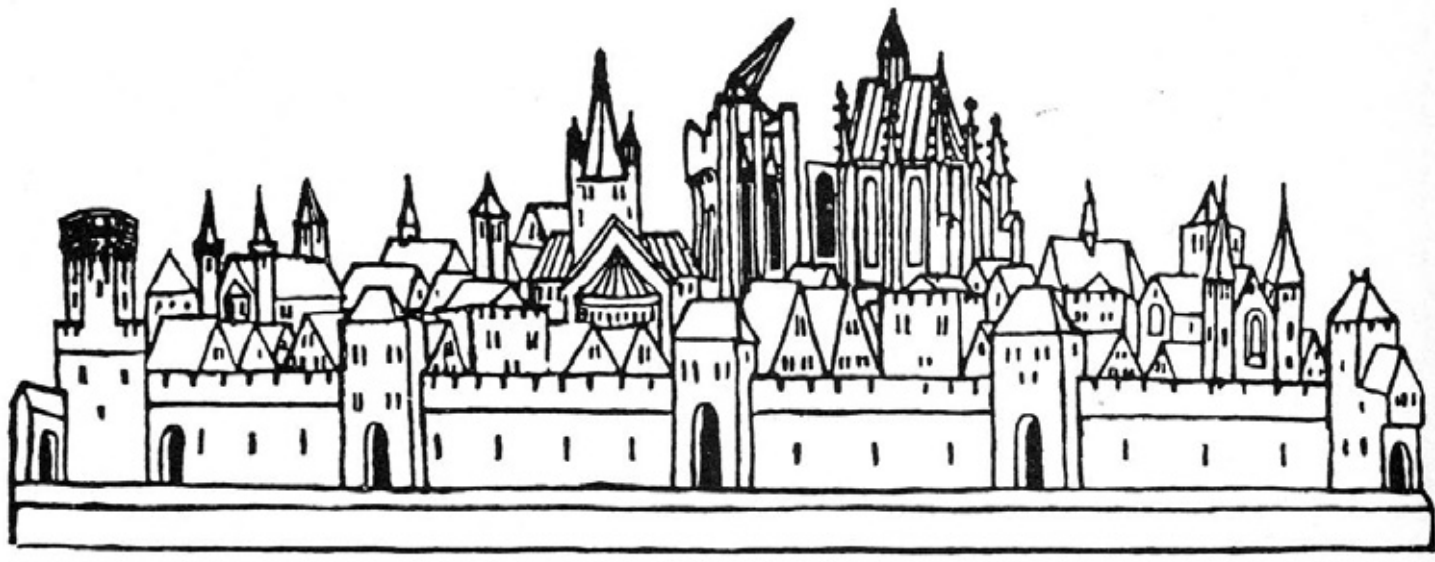


15ος αι., πρωτογράμματα

15ος αι., πρωτογράμματα



1472, Valturius, *De Re Militari*, Βερόνα





Ins mals ein affe liam gear. Do er vil guter
 nusse vant. Der hette er gellē gerne. Im waſ
 gelagt von dem lieerne. Der wer gar lustiglich un-
 de gut. Schwert was sein chūmer mut. Do er der
 bitterkeit enepfāt. Der schalē darnach zu hant. We-
 greiff er der schalē herthien. Von den nullen ist mir
 geseit. Spracher das ist mir worden kunt. Si ha-
 ben mir verhonet meinen munt. Hyn wärff er sie
 zu der selben fart. Der lieerne der nulle im ny warre.
 Dem selben affen sein gleich. Beide jung arm unde
 reich. Die durch kurze pnterkeit. Der schmehe lan-
 ge lusiheit. wenne mā das feuer enzuntē wil. So
 wirt des rauches dick zu vil. Der thut einem in den
 augen we. weñ man darzu bleset mee. Wiß es en-

1461 *Der Edelstein*, Albrecht Pfister

Η διάδοση της τυπογραφίας και κυρίως του έντυπου βιβλίου στην Ευρώπη γρήγορα δημιούργησε την ανάγκη της σύζευξης του έντυπου κειμένου και εικόνας, όπως ακριβώς είχε ήδη χρησιμοποιηθεί στους χειρόγραφους κώδικες. Στα διάφορα τυπογραφεία που εμφανίστηκαν άρχισαν να κατασκευάζουν πιεστήρια, να χαράζουν και να χυτεύουν τυπογραφικά στοιχεία, χαρτί να παράγεται σε μεγάλες ποσότητες, οι καλλιτέχνες και χαράκτες σχεδίαζαν τις εικόνες και τα διακοσμητικά και οι βιβλιοδέτες αυξήθηκαν για να ικανοποιήσουν τη ζήτηση χιλιάδων νέων τόμων. Το πρώτο τυπογραφείο της Γερμανίας που τύπωσε εικονογραφημένα βιβλία ήταν του Albrecht Pfister στο Μπάμπεργκ, με σημαντικότερα τα *Johannes von Saaz, Ackermann von Böhmen* (1460 και 1463), και *Ulirich Boner, Der Edelstein* (1461). Το τελευταίο ήταν και η πρώτη έκδοση στη Γερμανική γλώσσα και περιείχε 101 ξυλογραφίες που έπειτα χρωματίστηκαν με το χέρι. Άλλοι σημαντικοί πρωτοτυπογράφοι που τύπωσαν αξιόλογα εικονογραφημένα βιβλία ήταν οι Günther Zainer (*Speculum humanae salvationis*, Άουγκσμπουργκ 1473), Johann Zainer (*Aesop's Vitae et fabulae*, Ουλμ 1476), Heinrich Quentell, (*Βίβλος της Κολωνίας* περ. 1478-79 – κυκλοφόρησε σε δύο εκδόσεις με διαφορετική γερμανική διάλεκτο και περιείχε περισσότερες από 100 ξυλόγραφες εικονογραφήσεις και αρκετές παρασελίδες διακοσμήσεις), Erhard Ratdolt (*Obsequiale*, Άουγκσμπουργκ 1487, με την πρώτη τυπωμένη έγχρωμη ξυλογραφία), Peter Schoefer (*Gart der Gesuntheit*, Μαγεντία 1485), και ο Anton Koberger (*Weltchronik* και *Liber Chronicarum*, Νυρεμβέργη 1493 – η πλέον φιλόδοξη από όλες τις εκδόσεις στα Λατινικά και τα Γερμανικά με 645 ξυλογραφίες). Οι πρώιμες αυτές ξυλογραφίες θα επισκιάζονταν σύντομα από τον μεγαλύτερο γερμανό καλλιτέχνη της Αναγέννησης ο οποίος από το 1498 θα κυκλοφορούσε 15 μεγάλες ξυλογραφίες της Αποκάλυψης του Ιωάννη, όπου μετέφερε την ιταλική επιρροή από το ταξίδι του στη Ρώμη σε υψηλά επίπεδα σύνθεσης και εκτέλεσης, ιδιαίτερα στο έργο του *Οι τέσσερεις ιππότες της Αποκάλυψης*.

Η Γαλλία δεν έφτασε την υψηλή ποιότητα των Γερμανών και των Ιταλών, αλλά διάφορα εικονογραφημένα βιβλία, ιδιαίτερα τα προσευχητάρια (γνωστά ως *Horae* - *Ώρες*), που τυπώθηκαν στη Λυών και στο Παρίσι είχαν ικανοποιητική ποιότητα, όπως των Martin Huss (*Mirouer de la redemption*, Λυών 1478), Johann Treschel (*Co-*

6
D summo redēptore del mū
do ihū xpo ilqual como
malefactōe polisti esse liga
to i p̄sōato la notte da ler
to i la cita fusti mēato di
nācī a āna e caifa cū lochi
coꝛeti battuto biastēa to e
calesato eridādo li zudei .
profeteza xpo chī quello che
tabatudo la faza toa s̄acta i
la qual li angeli desidzāno
de guardar ha sustinuto es
ser machiata cū sputo e tre
volte iō tī p̄go che ogni bi
astēa tego per li pcti mei a

Lamech affligitur a duobus vxoribus scz Sella et Ada
In scolastica hystoria. Sup Genes. c. v.
Lamech ward gepeyniget von zweyen seynen
bauystrawen Sella vnd Ada.



Prima figura.

¶ Hec flagellatō figurata fuit p̄ Achior prinapē. Quē
fui holoferni ligauerūt ad arborē. Achior ligat⁹
fuit p̄ holoferni satellites. Xps ligat⁹ fuit ad colum
nam p̄ pylati milites. Achior p̄pter veritatez quam
dixerat fuit ligatus. Xps autē p̄pter vitatē quam p̄
dicauerat fuit flagellatus. Achior est ligatus quia
noluit holoferni loqui placencia. Cristus flagellatus
est quia reprehendit iudeos cum displicentia. Achior
ligatus est quia gloriā rei magnificabat. Xps fla
gellatus ē quia nomē patris sui manifestabat.

Secūda figura.

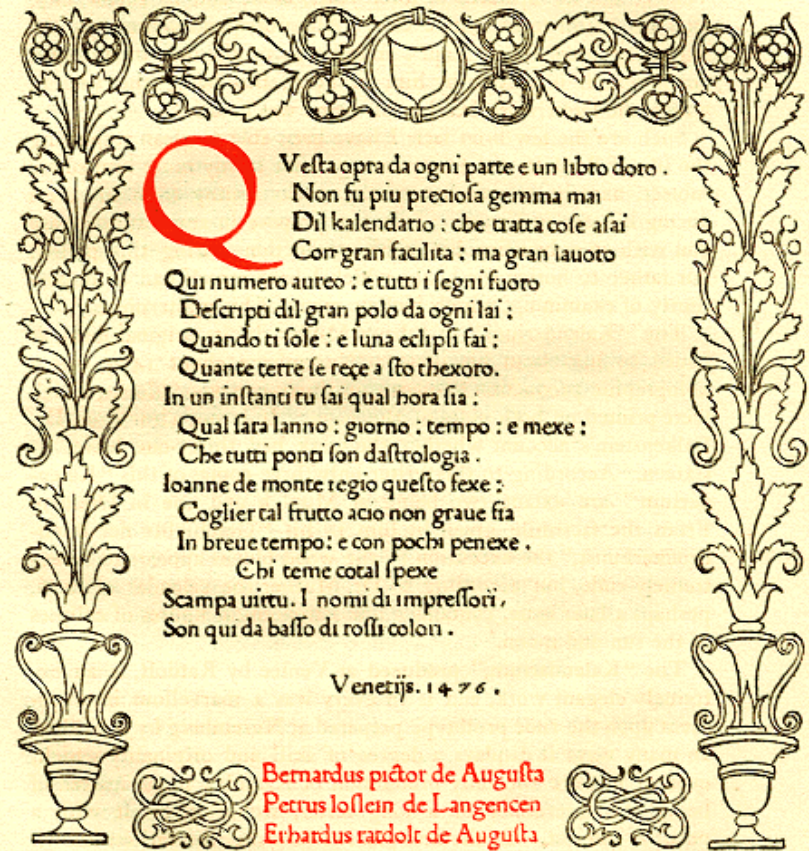
¶ Notandum autē q̄ due sunt gentes q̄ xpm flagella
uerūt. Et ille p̄ duas vxores lamech p̄figurata fuerūt
Due vxores Lamech appellabatur Sella et Ada.
Due gentes fuerunt Gentilitas et Synagoga. Sella
et Ada maritum suum v̄bis et v̄terib⁹ afflixerunt.

Cicero M. Tullius

**Marci Tullij Ciceronis Arpmatis. s. filij
romani. ac oratorij maximi. Ad M Tullij
Ciceronem filij suij. Officioꝝ. liber incipit.
Prefatio generalis in libros omnes.**



Quanti te marce filij. annu-
m iam audicem erant. id qd
athenis. abundare oportet. p
ceptis. institutisq; phie. ppe
summa rto et oris auctate. et
vrbis. quoz alteru te sciecia
augere potest. altera exepit.
tamē ut ipe. ad mea vtilitate semp cu grecis latina
diuixi. neq; id imphia solu. s; etiā in dicēdi exercita
tione feci. id tibi censeo faciendū. ut par sis in vtri
usq; oionis facultate. Quā quidē ad rē. nos ut vi
demur. magnū adiuuentū attulimus homib; nris.
vt non modo grecay liaz. rudes. s; etiā docti. ali
quantū se arbitrenē adeptos. et ad discēdū et ad
iudicādū. Quāobrē discēs tu quidē a pncipe huius
etatis phoz. et discēs quādū volēs. tādiu autē
vllē debebis. quoad te quāti phtias nō pmetebit.
Sed tamē nra legēs. nō multū a peripatheticis Dissi
dentia. qm vtriq; socratici et platonicū volumus esse.
De rebus ipis vttere tuo iudicio. Nihil enim impe
dio. Oionem autē latinā. officies pfecto legendis
nris pleniorē. Nec vero arroganter hoc dictū exi
mari velim. Nā phandi deēdes scieciā multū qd
est oratoris ppiū. apce. distmte. ornate dicere. qm



Q Vesta opra da ogni parte e un libro doro .
Non fu piu preciosa gemma mai
Dil kalendatio : che tratta cose afai
Cor gran facilità : ma gran iauoto
Qui numero aureo : e tutti i segni fuoro
Descritti dil gran polo da ogni lai :
Quando ti sole : e luna eclipsi fai :
Quante terre se rege a sto thexoro.
In un instanti tu sai qual hora sia :
Qual sarà lanno : giorno : tempo : e mexe :
Che tutti ponti son dastrologia .
Ioanne de monte regio questo fexē :
Coglier tal frutto acio non graue sia
In breue tempo: e con pochi penexe .
Chi teme cotal spexe
Scampa uirtu. I nomi di impressori .
Son qui da basso di rossi coloni .

Venetijs. 1476.

**Bernardus pictor de Augusta
Petrus Ioslein de Langencen
Ehardus ratdolt de Augusta**

PLATE II.

1465 Johann Fust xxi Peter Schöffer, De officiis, Ciceronis

1476, Ratdolt, Kalendario

inganato: fa la somma di guadagni de tuti tre. Un de se quella montara precifamente ducati. 563. lo quale e corpo del guadagno: ne fluuo fara iganato Piero.

		duc. 138	g 21	p 11	190
Polo	guadagna	duc. 248	g 0	p 13	242
Guane		duc. 176	g 2	p 7	22
					454

Somma del guadagno. auc. 563 g 0 p 0 | 454
 Sicche qsta raxõe di cõpagnia e puata stare bene.
 La segunda raxõne se forma così.

Do merchadanti. 3oe Sebastião e Giacomo bãno fatto compagnia. Sebastiano misse a di primo zenaro. i 472. ducati. 350. Giacomo misse a di. i. luio. i 472. ducati. 500. g. 14. et a di. ii. zenaro. i 474. bano trouato di guadagno ducati. 622. domando che tocha per homo.

Sebastiano misse ducati. 350.
 Giacomo misse ducati. 500. g. 14.

Nota bene che tuti do li cauedali besogna che sãno reduti a natura di grossi. perche debeno sempre esere acordade le differentie: che coreno tra loro in moneda. Metti adonba li cauedali quise fa grossi.

	350	
	500	14
	8400	
	12014	

E perche Sebastiano ha misso suo cauedale i guadagno mexi. 6. piu che Giacomo: di besogna multiplicare ciascaduno cauedale per la quantitate del suo tempo così.

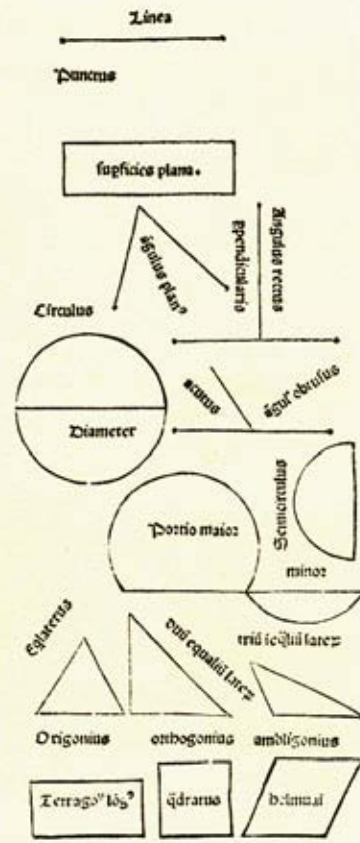
diff. unni di capitale et di tempo

Præclarissimus liber elementorum Euclidis perspicacissimi: in artem Geometrie incipit quâsoelicissime:



Lineus est cuius pars non est. Linea est longitudo sine latitudine cuius quidam extremitates si duo puncta. Linea recta est ab uno puncto ad aliud brevissima extensio in extremitates suas utriusque eorum recipiens. Superficies est quae longitudo et latitudine terminatur: cuius termini sunt lineae. Superficies plana est ab una linea ad aliam extensio in extremitates suas recipiens. Angulus planus est duarum linearum terminus tractus: quare expansio est super superficiem applicatioque non directa. Quando autem angulum terminant duae lineae recte rectilineus angulus nominatur. Quando recta linea super rectam steterit duoque anguli utrobique fuerint aequales: eorum uterque rectus erit. Lineaque lineae superstitas cui superstat perpendicularis vocatur. Angulus vero qui recto maior est obtusus dicitur. Angulus vero minor recto acutus appellatur. Terminus est quod uniuscuiusque terminus est. Figura est quae terminis terminatur. Circulus est figura plana una quodam lineae peripheria nominatur: in cuius medio punctum est: a quo omnes lineae recte ad circumferentiam exiunt sibi invicem sunt aequales. Et hic quidam punctum centrum circuli dicitur. Diameter circuli est linea recta que super centrum transiens extremitatesque suas circumferentiae applicans circulum in duo media dividit. Semicirculus est figura plana diameter circuli et medietate circumferentiae terminata. Portio circuli est figura plana recta linea et parte circumferentiae terminata: semicirculo quidem aut maior aut minor. Rectilineae figurae sunt quae rectis lineis continentur quarum quedam trilaterae quae tribus rectis lineis: quedam quadrilaterae quae quatuor rectis lineis: quedam multilaterae quae pluribus quatuor rectis lineis continentur. Figurarum trilaterarum: alia est triangulus habens tria latera aequalia. Alia triangulus duo habens aequalia latera. Alia triangulus trium inaequalium laterum. Hae iterum alia est orthogonium: unum scilicet rectum angulum habens. Alia est amblygonium aliquem obtusum angulum habens. Alia est oxigonium: in qua tres anguli sunt acuti. Figurarum autem quadrilaterarum: Alia est quadratum quod est equilaterum atque rectangulum. Alia est tetragonum longum: quae est figura rectangula: sed equilatera non est. Alia est belmauym: quae est equilatera: sed rectangula non est.

De principijs per se notis: et primo de definitionibus earundem.



rante ans en leur vertu. Le dragantū blanc a vertu de refroidir & de amoissir & de nettoper & de reioins d'ice pource que il est tenant a g'raues. Et pource elle vault contre les maladies de la poitrine en electuaires & en sirops car il amoissist la poitrine seiche & restore l'humour p'ou. Il oste la toux & guerist le flegme des bronchies & la despasture de la touche & si nettoper & blanchist la face. Il vault cōtre la goute artetiq' & cōtre le flux du vētre q' on appelle distillate s'icōme dit le plateaire. **Chapitre. lxxviii.**

Lene est vng fust en ethiopia qui est noir a veoir & souef au toucher & dur & si pesant q' quāt on le met en leane il sen da au fons sicōme dit le liure des plates. Le fust est mo' dāt a aspre au goust quāt on le met au feu il rānist tāto'st & iette de soy vng douce & souefue fumee & de bōne ode' il a vne vertu purgative confortative. Et pource le met on en oigmeūt q' on fait pour les yeus sicōme dit plinius & diascoydes. De ce fust dit ysidore ou p'vii. liure q' il croist en ynde & en la terre de ethiopia Et quāt il est coppe de long tēps il denūt dur cōme vne pierre & est vng noir fust a al'esozie legiere et tachee mais cestuy est meillē q' na null'es taches mais est tout noir & souef cōme le cor de vne lanterne. On souloit mettre ce fust pres des enfans nouues auz nez assiz que ils neussēt pour des noyees choses sicōme dit ysidore. Et plinius a la rēcomandati on de ce fust dit q' enene est vng arbrē tresprecieus q' cōme o' & yuoire. Et pource ceulz de ethiopia souloient pour leur trenaage offrir o' & yuoire & enene aux empereurs. Et de ce vient q' la royne de sabbā offrit de ce fust a salomō p' grāt especialite s'icōme il est escript ou .p'aphatire du tiers liure des roys.

De lyere **Chapitre. lxxix.**
Lere est en latin appellee edera. Et pource est elle cy mise entre les lettres dōt les noms se cōmēcent p' ceste lettre. **L**ere est ainsi nomēe pource que elle se abert aux arbres & aux murs sicōme dit ysidore. Du elle est appellee pere pource que elle fait les thieures auoir moult de lait quāt elles la mangent elles en nourissent leurs faons qui en latin sont appellez edide quoy elle est appellee edera/ sicōme dit ysidore la racine est si dure que elle pere cōme fer & monstre la durete de la terre ou elle croist. Lyere garde longuement sa verdure & en sont les feuilles ameres. Lyere est de deux manieres s'icōme dit plinius dont l'une est noire & a le fruit noir & l'autre est blanche qui a le fruit blāc. Il y a aussi masse & femelle dont le masse est plus grant & si a les feuilles plus dures & plus grasses que la femelle

se. Les peres se souloient courōner de pere en signe que ils auoient vif engin/ ainsi comme pere est touz iours vne & verde/ ceulz aussi qui estoient maistres du dieu du vin/ lequel estoit appellee barchus estoit courōnez de pere quant ils aloient sacrifier au dieu du vin auquel lyere estoit consacree & a mars aussi qui estoit le dieu de bataille. De quoy on lit q' quāt asepēdre se grant eut victoire de ceulz de inde il courōna de pere ses cheualiers a l'empyle de barchus le dieu du vin qui de ceste herbe courōna les heaulmes de ses gens s'icōme dit plinius ou .p'p'vii. chapitre du dixseptiesme liure de son oeuvre. pere mōte tāt hault comme l'arbre ou le mur dare a qui elle se prend & a des branches cōme racines/ & si porte graine amere & rompt les murs & les sepulchres ou elle se prend. L'omb' en est froit & moult nuytant & est ayne des serpens/ & est me rucille comment iadis on la tenoyt a grāt honneur. car l'odeur de ces feuilles en est puante & la saueur en est amere. Derechief dit plinius que qui feroit vng baill' de fust de lyere & mettroit dedans leau & du vin ensemble le vin sen ysseroit & leau demoueroit dedans toute sculle seson diascoydes. L'omb' que liere soit amere si est elle bonne en medicine/ car elle restraint & s'erre. Et pource vault elle contre le flux du ventre & le iou iette es narines purge le chief & en oste la dose. Et se on le iette tyede es oeilles avec huille il vault a ceulz qui sōt sourd. Derechief liere est composee de choses contraires. Et pource elle ouure en contraires causes/ car elle meurt & attrait nettore/ & adouci est. Et pource met on souuent ces feuilles sur auz re s'icōme dit diascoydes. La gōme de lyere vault contre la pierre & la grauelle & la thieure ou le bouc qui sont nourris de ces feuilles en ont le sang plus agu & plus fort pour rompre la pierre es reins ou en la vessie. Il est vne maniere de pere ou la rousee des uient gluueuse quant elle chiet sur les feuilles & ces les peres sont de grant vertu selon les physiciens/ car la fumee en fait venir les fleurs aux dames/ et oste le renne & cōforte le chief & tous les sens & guerist de la toux & du flux du ventre. Et si le met on prouffitablement en moult de medicines

De la souffie **Chapitre. lxxx.**
La souffie est en grec appellee eliotropie. Et pource est elle cy mise entre les herbes dōt les nōs se cōmēcent p' S. La souffie est vne herbe q' fleurist ou solstice de ste & se clos & ouure auec le soleil. Et pource quelle suyt le soleil l'appelle on solsequum en latin/ ou selon le plateaire elle est appellee l'epouse du soleil/ car elle suyt le soleil ainsi comme l'epouse suyt son mary. La souffie quāt on la loyt oste les verminees



1479 Cologne Bible



Lupus cū a zello simul sarrabat sed a zinus simpliciter desup laborabat . lupus autē maliciose inferius trahēbat cupiens occasionē iuenire ut a zinū deuozaret Unde querimōnias fecit versus a zinū . quare mittis sarraturam in oculis meis ? A zin⁹ respondit Ego hec tibi nō facio sed pūre sarrā guberno Si vis tu desup sarrare gaudeo . quia inferius operabor fideliter Cui lupus Rescio . si dirigis sarraturā in oculis meis tuos eruā Sarrantibus autē illis sup⁹ fortiter insufflare cepit sup sarraturam ut sarraturam in oculis socij mandaret sed ppter cōmissurā lingni sarratura recidit in oculos lupi lupus autem pte dolore se retorūt et iurauit ut

vehiculum precipitaret . sed iudicio dei penetrali cecidit et lupum mactauit Azinus autem salū se incolūmē cōseruauit dicens **M**ulti gladio necantur quo necare meditātur Sic enī faciūt malicioſi qui ex pādūt rethe ante oculos sociorū ut eos fraudulenter capiāt Sed sicut erit . xxvij⁹ Qui parat foueam pximo suo incidet i eā put elopus volens ostendere q̄ q̄ vult decipere alios deus eum decipit et damnat . introducit e xemplum q̄ quidam furicus venit ad flumē et non audebat ultra natate Hunc videns rana volens eum decipere dixit Bene venias frater et amice Dicitur enī . frater in angustijs cōpbat⁹ . Unde veni mecum quia valde bene natate scio Credis h̄ furic⁹ pmissit se ligari cum filo ad pedem rane Cūq̄ natalent in fluctibus rana submergebat se et furicum necabat Inter ea milu⁹ desup volabat et videns furicum rapuit . et simul cum eo traxit ranā et utriq̄ comedit Unde elopus Sic pereant q̄ se pdesse fatit⁹ et obliunt Ut discat in aucto:ē pena re dire sui

De vulo et lupo Dialog⁹ centesimulortauus . . .

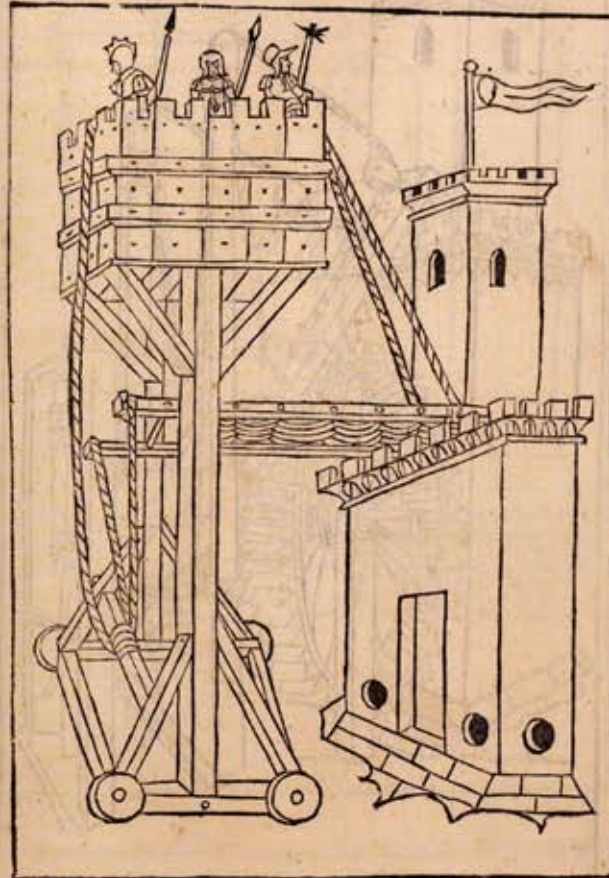


Vulus clamitauit lupū ad se et ait Sum⁹ nos iter feras nominati . sed si simul pnoctem⁹ erimus magis sublimati Placuit hic sermo lupo et cōiuraciones et societate statuerunt Vulus autē informauit lupū dicens volo tecum i estate manere . tu vero de quo venatus eris me faciabis ego autem in cella te refocillabo q̄a optime pparatus sum in hyeme Nolo q̄ pmanas in pruina cum algoze sed in caue

Sambuca dicitur ad similitudinem cythare uel organi machi-
na: qua urbs opugnatur. nā quemadmodum in cythara uel organo
coræ sunt: ita in trabe quæ iuxta trabem ponitur funes sunt inter-
dumque qui de superiori parte turricule pontem laxant trocles ut de
scendant ad murum statimque de turri exeunt bellatores & per eam
transeunt mœnia uel bis inuadunt.



Exostra pons dicitur qui de turri lignea in murum repente pro-
ducitur: factus est duabus trabibus septusque uimine: quem subito p-
latum inter turrem murumque constituunt & per eam egredientes ma-
chinam bellatores in ciuitatem transeunt & muros occupant.





Hier beghint dat roij. boeck ende het
spectrum vanden beesten

Das eerste capittel vanden beesten int
ghemeyn.

Die dper dat gheeyn
der is die tractat vā
der oerheyt der aen-
den als totte proprie-
teten der mineren
ende der groepelg-
ker dinghen als dper bomen ende der
cruden vanden welcken dpe heplighe
scriture ghemach maket soe ist in dat
laetste te tracteren vanden proprietep-
ten der gheuoelgher ende der sinelic-
ken dinghen ende te voertten vanden
proprieteten der dperen . ende inden
eersten int ghemeyn dat is te seggē
int generael . ende nae int speciaal van
elcken dperen ende oech van beesten en-
de quicken Ende oech mede vande cru-
penden dperen der welcker namen in
den teyte ende inder glosen gheschre-
uen staen: Item het heyt daer omme
een dper dat is animal wantet ghe-
maket is van vleesch ende ghesiet mitten
gheeste des leuens. Of daer omme dat
iet luchtich is also die voghelen of wa-
terich als de vissen of aerlich als paer-
den ende hoepen of ghangachtich als
menschen ende crupende als serpentē.
Item moyses seyt dpe gheslachten sijn
ghesiedder dinghen. Als quicke dz sijn
paerden hoepen verken scapen ende de-
ser gheliche zcet . Ende die ander sijn
woulen leeuwen ende deser gheliche.
Die derde sijn als slanghen serpentē
ende deser gheliche zcet . all opent

baert gen: si primo. Waer of dat basili-
us seyt in exameron Jumenta dat sijn
hoepen ende paerden ende sijn in dpe
ghewoente ende in die hulpen der me-
schen ghesiet Ende sommighe sijn ghe-
ordineert te arbeide als paerde ollen
hemels en deser gbelgē en sommighe sijn
geordineert wolle te dragē als die scha-
pe en sommighe sijn gheordineert datter
die melche af gheuoet sullē werde als
die varche en die soghe scriptura dz sijn
crupede dierē die waerēt beroert wer-
de als wormē serpentē en slaghe en hier
af sijn dpe geslachte als die ghene die
mitten mode trechēde sijn als woumbes
of pierkes die hē seluen mitten monde
voert trechē . en daer sijn and als serpe-
te die hē mitten ribbe voert helpē . ende
daer sijn noch and die hē mitten voeten
voert helpē als die laceerte en haech-
dissen Item dese beeste hebbē it ghemē-
die nature sijn sellicheyt wāt die eē is sel-
mitten claerwē die and mitten hoerne die
derde mitten iade Item alle beeste heb-
bē eē vernelike craft en eē sinlike craft
mer die eē meer dā die and na dpe dat
hē tloet puer is en subtyl daer nae sijn
hē die sinne subtyl Hier om ist dz die oer-
traech is rā die ezel ghet en die henri
begerēde die merien dpe wolf oggetem-
pert die leeuwe hoen die volste scalc . en
also voert Waer of dz die goetheptidē
dperē volcht die goethept of die quac-
hept sijn copulie als basilius seyt dz selue
seit arno . it boec vādē dierē Item de dierē
schelē oec veelidē voetsel wāt sommighe
werdē alleē mit vleesch geuoet als die
leeuwe die wolf spgris en deser gelijc .
en sommighe werdē vā alle gelijc geuoet
als die hōr die hat en deser gelijc . en sō

21 ij



Herba paralisis Nesselblome Cap. cxxiiij

Herba paralisis latine. Die meyster sprechen dasz diß krut sy
 k yfer vñ druckener natur. Vnd sprechen auch dasz die blos
 men heben an zu blien in de wynter vñ neigen sich geyn der
 erden vñ hant wyß blome. Diß krut bruchet man zu leyner artzney
 mee wan zu de gegichte an de lybe wie das syn mag. Vnd wie das ge
 bruchet wurt so k nympt es den selbigen smertzen. Doch ist es aller
 kste gestoissen oder zerknyß vñ vber den siechtu gelept. Auch ist es
 fast gut gefotten in wyn vñ den gedruckten fur das gegichte.



Herba rubra Storckes snabel Cap. cxxv

Herba rubra latine. Die meyster sprechen gemeynlich dasz
 diß krut sy gemister natur als an der kette vñ feuchte. Fur
 den steyn nym diß krut vñ steyndrech y gliche gleich vil vnd
 syede die in wasser vnd syde es durch eyn dück. darnach mache eyn
 sweyß bade vnd nym haberstroee vñ syede das in wasser vnd gese do
 mit die gliende steyn. vñ wan er an hebet zu swize so druck des was
 ser vo storckes snabel gefotten. vnd das sal gescheen dry male nach
 eyn der steyn drucket feinstiglich in de mesßen. Welcher beschwert
 wae am gebliede vñ alle zyt drutig were der nutz diß krut vñ darzu
 polky vnd ruten y gliche gleich vil vnd puluer die vnd esse das mit
 brode es stercket das hertz vnd machet es fedlich.

Linea cristi
Noe der patriarch



De der sun Lamechs 8 zehend v8 ad8 ist nach sag des buchs der geschöpf im
L. xxiij. iur. sein vater. vñ nach hebräischer waichet im. 7m. lxx. iur. aber nach
beschreiblich Crofij. Bede vñ 8. lxx. aufleger im. 7m. vñ. xij. iur. 8 werit gepoen. vñ
werdt als ein ruc außgelegt darumb dz vñ im alle dig genuet habē nach 8 sinfluff
oder darumb dz er den geprauch des ackers mit dē vñ erstlich gefunden hat. dem
nach ster geschubē. 8 er wñt vñ tröster von dē werck vñster hend 22. dan erstlich
pflage die mensche vñ darnach begunde dz vñ zackten. also ward 8 menschen ar
bau gangert. darumb ster darnach. Noe was ein agerman vñ Augustinus er
hebt die agermanchaft als ein heilige von got außgefeyt arbat über alle hant
wercksche ambt vñ kunst.

Von Sem Cham vñ Japhet dē deren sūten Noe sind. lxxij. vöcker entsprungē
des zu bedentē sindet 8 herē. Jhesus. lxxij. unger vor semē angeficht. Augusti
nus spucht. vñ ander sind gepoen 8 Chā 8 and sun noe Cathafua son wob

doch mit gedachte werdt darumb dz
sie andern vöckern in gepnung vor
gegagen sind vñ doch kein vöck ha
ben mögen mache. vñ die namē der
selbē vöcker sind eins tails blibē. al
so das man weis wo her die komet
sind. als auß assir die assirij. vñ auß
heber die hebräischē. 8 eins tails sind
mit dē alter 8 yet verwändel. also dz
die allgerdesten vñ erstentē 8 hi
stonē mit aller. sūder kaum entlicher
vöcker vrsprung mögen finden. vñ
nach betrachtung aller ding ersinder

E sich dz mee namē verwändelt dan blibē sind
omchus 8 vried sun noe ist gepoen in dē drit
ten iur nach 8 sinfluff. des gewagte moyses. Difer
hat zu erst die kunst des getrens lawffs erfunden
vñ entlich künffing dung fürschē. vñ da im 8 vater



Omochus 8 vried
sun noe

gab gegeben het gieng er in das land ethan vñ wonet also vñ machet ein vöck
vñ dñs ist die erde 8 sūmē erd genant. dohñ sich entlich sūterfenlich mañ vñ
sūm Japhet sūgē vñ Jomicho ein stat ethiopia genant parwert. vñ er soll auch
dē nemroth tar gepöbt habē nie er regim mōche. vñ was fleschenidē sūterch
igant. vñ ein grosser erkomet des getrens. 8 dē lawff vñ augenschafft aller stēn
erschawet vñ dardurch den vrsprung vñ auch den vndergang 8 vier sūmē
liche rache vortretet vñ leret. do er starb ward sein sun cofbron sein nachkomē

Chus was chams sun v8 dē komē (als Josephus wil) ethiopes die moen. di
se wardē von misels vñ von dē asianern erstlich chusē vñ darnach ethi
opes genant. von dēselben ist die gegent ethiopia also gehayffen. die ist in den ei
den des lands mauritania. do dan grosse aynde vñ wistmas seyen ge
gt dem ausgang. Chanaan 8 sun chā hat geboen ethiā. iebusei. amo
zeū. gerseū. eueū. archēū. von 8 yedi ist ein sūnders vöck genāt. als von
ethio ethi. von iebuseo iebusi. von amoteo amote. von gerseo gerse.
von eueo euei oder gabaomte. von archeo wardt archas die stat vñ
dē perg libano gepawet. Chanaan 8 erst sun chā von dē komē die cha
nana. vñ het. in sūm die besaßen dz land 8 chamaner ieno das gelobt
land. mw udea vñ von im chanaanē gehayffen. Caneus arabus von
dem arabij die die miseln arabē besaßen mit klein mee v8 dē phenicen
geschēdē. Samaritanē v8 dē syre die edel stat vñ wardt genant aeolis.
Amathius dauon amate. Phuch 8 ander sun chā. dauon libia die ge
gent v8 athlante dē perg mauritane vñ ein gegent pheneas genāt ist
Mesariaym 8 den sun. dauon egypt. vñ hat. v. sūm. die egypter hysen
erwen mersu von mersa irsi fürschē. Libin. dauon lybi vñ lydia dz land genāt. do sand
Johāsen stul ist. Ananin
dauon ananij. vñ Labim dauon cubarg vñ ander 8 vöcker vñbetāt vñ mit 8 ethioper krieg außgerewet sind
bis zu 8 vengessenhait der vengangē namē. Mesē 8 ander sun chams gepar auß im sybi vöcker. dz sechsi vöck
sind die palestiner. 8 lād hayff palestina in syria an arabia slossen. vñ v8 8 stat phalstia phalsta genāt. Saba
tha dauon sabatheni v8 dē kresche aslabari genant. Regma het. ii. sūm. vñ sabatha habē iren alē namen daruoch
verloren. von dē sind vöcker 8 moen in dē midergang entspringen. Saba dauon sabey oder sabey. arabes vñ
von in arabia genant an den pergen libani wonebde. Dada dauon ethiopes. Leula was 8 ander sun chus des
sūne chām von dem sind eula yego getula genant in den vzeren gegenden asirce wonebde. Nemroth 8 sun chus
des sūne chā was ein ryo eins grossen lebs vñ vñdet den sūnen der silu Noe der allgerdestigst. dz bey den bā
bilometen bleybende zu erst wätereij anfang zailben.

Chus der vried sun cham
her vier sūn bey seinē wob





Quinq; suggerente diabolo in forma ser-
pentis piboparates mandatus dei tras-
gressi fuissent: maledixit eis deus: et ait
serpenti. Maledictus eris inter omnia animantia
z bestias terre: super pecus tuum gradieris: et
terram comedes cunctis diebus vite tue. Mulier
eri quoq; dicit. Multiplicabo erinas tuas: z co-
ceptus tuos: in dolore paries filios: z filii viri po-
testate eris: z ipse domitabitur tibi. Ade vo dixit
Maledicta terra in opere tuo i laboribus come-
des ex ea: spinas z tribulos germinabit tibi: in
sudore vultus tui vesceris pane tuo: donec reuer-
taris in terram de qua sumptus es. Et cu scissis
eis deus tunicas pelliceas eicit eos de paradiso
collocans ante illum cherubin cum flammeo
gladio: vt viam ligni vite custodiat.

Adam primus homo formatus de limo
terre triginta annorum apprensus imposi-
to nomine Eva vxori sue. Cuius de fructu
ligni vetiti oblato ab vxore sua comedit: eie-
cti sunt de paradiso voluptatis: in terram maledictam
conuerti vt iuxta imprecationes domini dei. Adā
in sudore vultus sui operaretur terram: et pane
suo vesceretur. Eva quoq; in erinis viuere filio-
rum quoq; pareret in dolore. quam incomparabiliter
splendore decorant. ea felicitatis sine inuidia ho-
stis decepta: cu leuitate feminae fructus arboris
temerario ausu degustauit: z virum suum in senectute
am suam traxit. Deinde perizoniis huiusmodi
susceptis ex delinax orto in agro ebron vna cum
viro pulsa exul venit. Tandem cum partus dolo-
res sepius expta fuisset cum laboribus in seniu z
tande in mortis sibi a domino predicta deuenit.

Der heer gepote auch einen altar der gangen opffer zemachen von Sethum holtz derselb altar was viereckig
fünff elnogen lang vnd prait vnd dreyer hoh vnd hol gic. ch wie die archen. on ein deck. die wond wars
hüllgen. vnd innen vnd auß in mit erinen plechen bedect das sie mochten geprennet werden son podē was cran
wie der archen poden. darauff wardt das feur gemacht das durch das fenster an der sytten des außgangs ein-
gedegert ward. in di vier oberst winceln warin auß in vier wider gestalmbie hōnen vnd daran vier kette mit ringē
gedenck. daran hing ein ermes rōstlein in gestalt eines heys gefornit bis zu dem murtel des altars hinab steygende
darauff legte man die ding die zu wolgschmack dem herreu vaxpennet wardē. Ab er bey di vnd eren winceln warin
vier erme ring daran tet man die stangen von Sethum holtz mit ere bedect den altare damit zetragen.



Der heer stand auch bey Moysen sprechend. das er die hüllgen die dieser schaffi seinem bruder Aaron gebē solt
mit anzugung wie die buescherlich hebung gemacht solten werden. Es warin vier haeder gemeine alle auch
den unndern buescher. als ein leynt hembd. ein rock von weyß leynt tuch zwofsch durchaus. ein glietlicher vier
finger prait mit hülfscher mancherlay gestalt. vnd an h woben in die hōhe oben gespazt. Daruber bedēcket sich
der hōhst buescher mit aigen hōedern. Das erst was ein acinetischer rock in deß vnderm samen warm glöcklein
vnd margtumpff eingeweben. Das ander was superhumerales. ein schulterscheid. on erml. hynnab bis auff
die lemd also das es übergedēket werden mocht mit mancherlay yerhen. Das drit ein zwofsch vierecktes rati-
onal. vnd darinn. rj. köschlich stein. Das vierdt ein gürtel von süßst farben. Des süßst ein acinetische hawbt auff
dem hawbt. ob der von duff weyß leynt tuch gemacht. vnd das sechs ein geidens plech als ein halber mö-
de gefornit. darinn der groß gottes namer Theraqramaton geschriben stand. vnd darnach gealst als ein leon
die über die stirn von einem ore zu dem andern rachtet.



Der heer redet ab erinalo zu moysen. du solt auch machen
ein erma geyßsch mit seinem süß. das was zwofsch dem
tabernackl vnd altar des opffer. darinn mit dem daren ge-
gossen wasser die buescher ire hend vnd süß wuschen wenn sie
die heiligen heyder zum opffer anthon vnd in den tabernackl
vnd darauff geen woltten. als Aaron vñ sein sün gerhaus heitē.
tragende von di plüt der geopfferren hoshen für die sünd des
volcks. vnd wenn sie zu dem altar gingen das sie darauff den
wolinchenbē geschmack opfferren. das was gemacht von den
spiegeln der wober die bey dem eingāg des tabernackl wach-
ten. dieselben spiegel warin im vmbtra. der oberst leyffen her-
umb geset. darinn sich die buescher beschen mochten ob sie an
angeficht oder kledē emichē mactel abzwuschen hettē.



Uranissima. Hic se uerba illustris et incerta. apud germanos formatas gentes nominatissima. Cum
finitus in septem orientem vergens germanicas gentes ripis amboibus alluit. Transoderam tamen poloni
ca lingua preualet. Hec urbs a sui initio ob conuentionem dominum aucta. priuatis et publicis edificijs
magnifice ornata. habet admodum decoratas basilicas inter quas cernit ecclesia cathedralis diuo Joanne
dicata. Cuius episcopatum maiores aureum uocauerunt. hussitarum bella lateum reddidit. Joannes tamen
post hoc temporis uerbis antistes turis deo ac uariarum doctrinarum consultissimus. hunc episcopatu
gloria et amplitudine plurimum auit. Bonasteria quoque habet preclara. beremitaru diui Augustini ad. s.
Dorotheam. minorum ad. s. iacobum et diui Bernardi. diuersarum tamen obsequi uariarum. predicat
torum ad. s. Albertum. Canoniconum regularium in ecclesia beate marie uirginis gloriosae. premonstra
tensium ad. s. Vincentium extra mura urbis. Extrax in ea ecclesia collegata ad. s. Crucem inter eas ta
men precellunt due parrochie ad. s. Elisabeth et diuam mariam magdalenam. minorisq; ecclesias habet
perpularas. s. Martini. s. Christophori et. s. Lasari cum plerisque alijs. Quibus uerbis avarijs principibus mu
tationem communi sentit. Dum egra a iohanne patre caroli quarti imperatoris romani et regis bohemos
recepta esset. Et deo uirans iustitiam ciuitas q; dicitur Hic se occupat henricus. Legum quoque. et q; plu
res alie Hic se ciuitates ei subiacent in eo bello. In hac deinde urbe regnante hac tempestate apud bo
hemos uentissio rege. orta seditione. Consules quantum prima potestas est. per fenestras ex pictorio in
forum precipitanti. gladijs ac lanceis iram plebis excepti. diuim spectaculis prebuere. Cuius rei auctores
Sigismundus imperator paucis post annis securi percussit. Sigismundus em celar postea imperans ob
hereticam prauiditatem delendam. cum ad festum natiuitatis domine brunnam (quod est motante oppidum)

perit. ubi q; praesentibus uentem perentibus. Et lege peperit. ut carbenas et repagula tota urbe deponerent.
suosq; magistratus acciperent. paruit praga antonia ciuitas. Cum regni primores. eleuatis in caeli
manibus aduentu noui regis gratulabundi exposcerent. Quosq; rectoros sine cotrouersia relique urbes
admitterent. Nec dubium uidebatur quin tota bohemia lae hussitarum excessisset. si ex bruna sigismundus
dus recta via se pragam uidebatur. Sed diuersus ille. ut fortasse factus erat. Hic se lauita q; Hic se ca
pit accessit quo in loco populus urbanus non diu antea consalatum ut praesentium est a uentissio fratre
suo constitutum per seditionem obtinuerat. Cuius sceleris auctores securi percussit. Quod ubi peage
renuatum est. diffisi ce uentia cures exemplum uirans lauita uentem. manifesto delinuerunt. Et alio p
mijis cendone qui ara praesentis praerit in totum regnum litteras dedere. Hic quispam sigismundo ad
tiam preberet. Quis dalinacie lingue hostis esset. Nec alia cura teneatur q; regni perdendi. qui antiquas
praesentium ciuitatem ordini iure pignoris obligasset. Brandeburgenses autem a corona bohemia alie
nasser. Hic igitur ciuitas sub imperio bohemos constituta. deinde post varia bella ob perfidiam bohe
morum matric hungarie regi subiecta fuit. Post cuius obitum iterum regio bohemia (cum uictus uia
dislaus rex hungarie et bohemia regis nunc praesentis imperata facere pollicita est. muro autem admirabile
cincta est. Et in parte q; odera no alluit. fossa profunda mansa facta. Et muro lateritio munita existit ea cras
situdine ut no facile effringi machinis queat. Turres in mibus crebrae. et propugnacula locis oportunis
construta. Plateae ac publice uie in ea ample existunt. ad decorem ornate in modum crucis. ut omni spede
re cum equitatione comorum sese aspectu prebeant. in foro amplissimo praetorium cum turri excessu positum
est. Ubi horae action. nobiles sua praesentia exerceant.



1493 Sebald Schreyer & Sebastian Kammermeister, Nuremberg Chronicle.

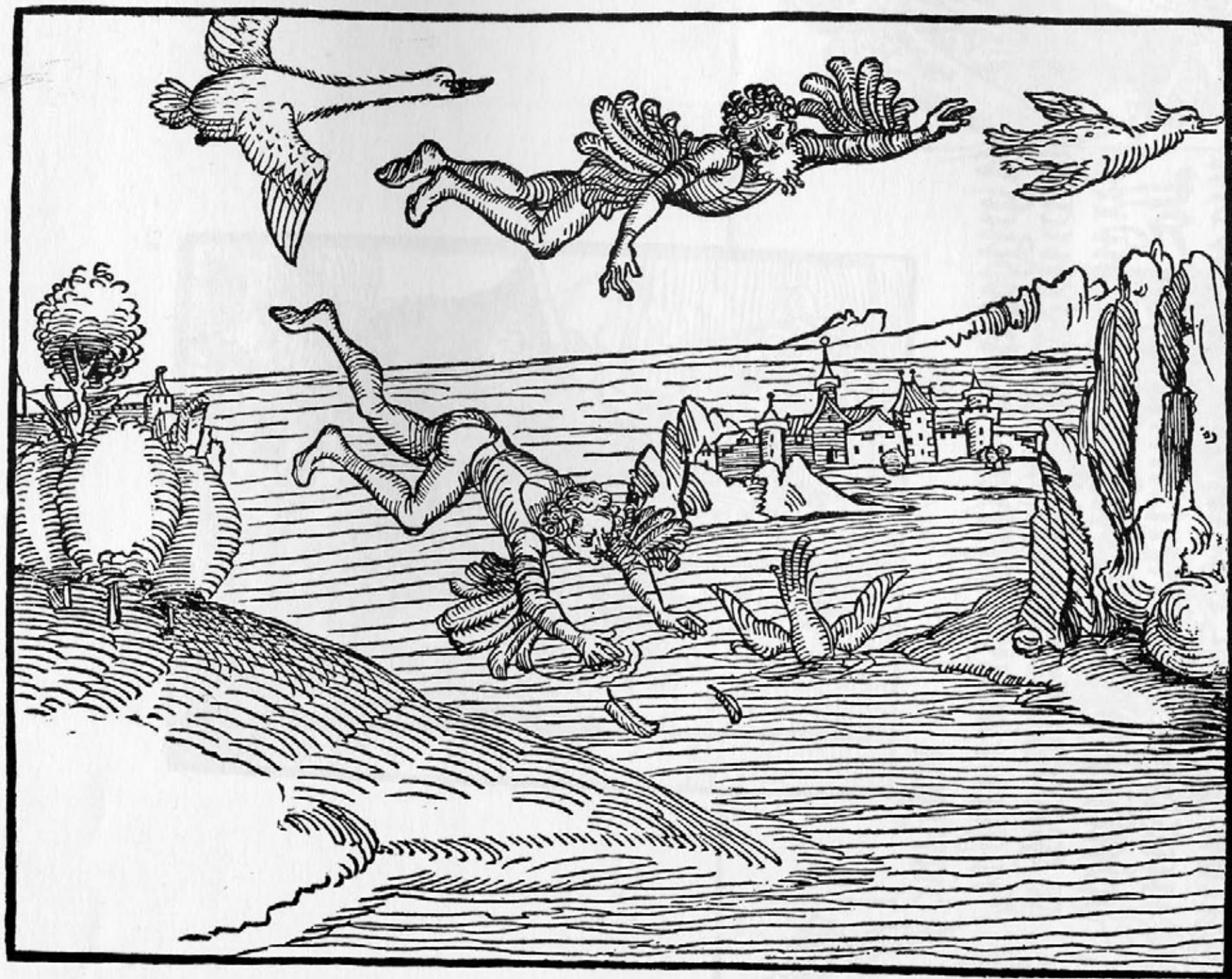


1498 Albrecht Durer, *Αυτοπροσωπογραφία*.



1500 Albrecht Durer, *Αυτοπροσωπογραφία*.





1493 Albrecht Durer



1496 Albrecht Durer



1498 Albrecht Durer

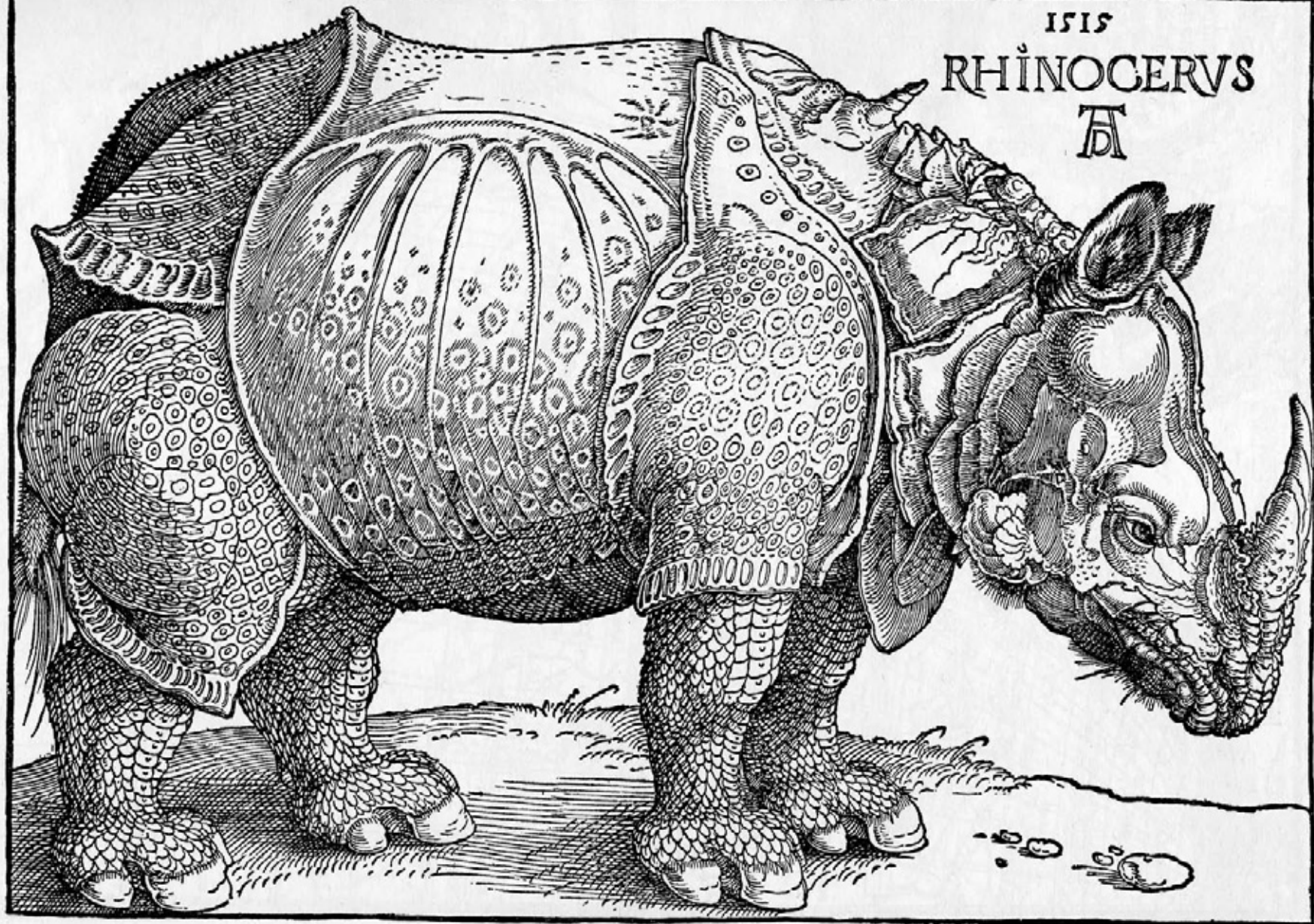


1498 Albrecht Durer



1500 Albrecht Durer

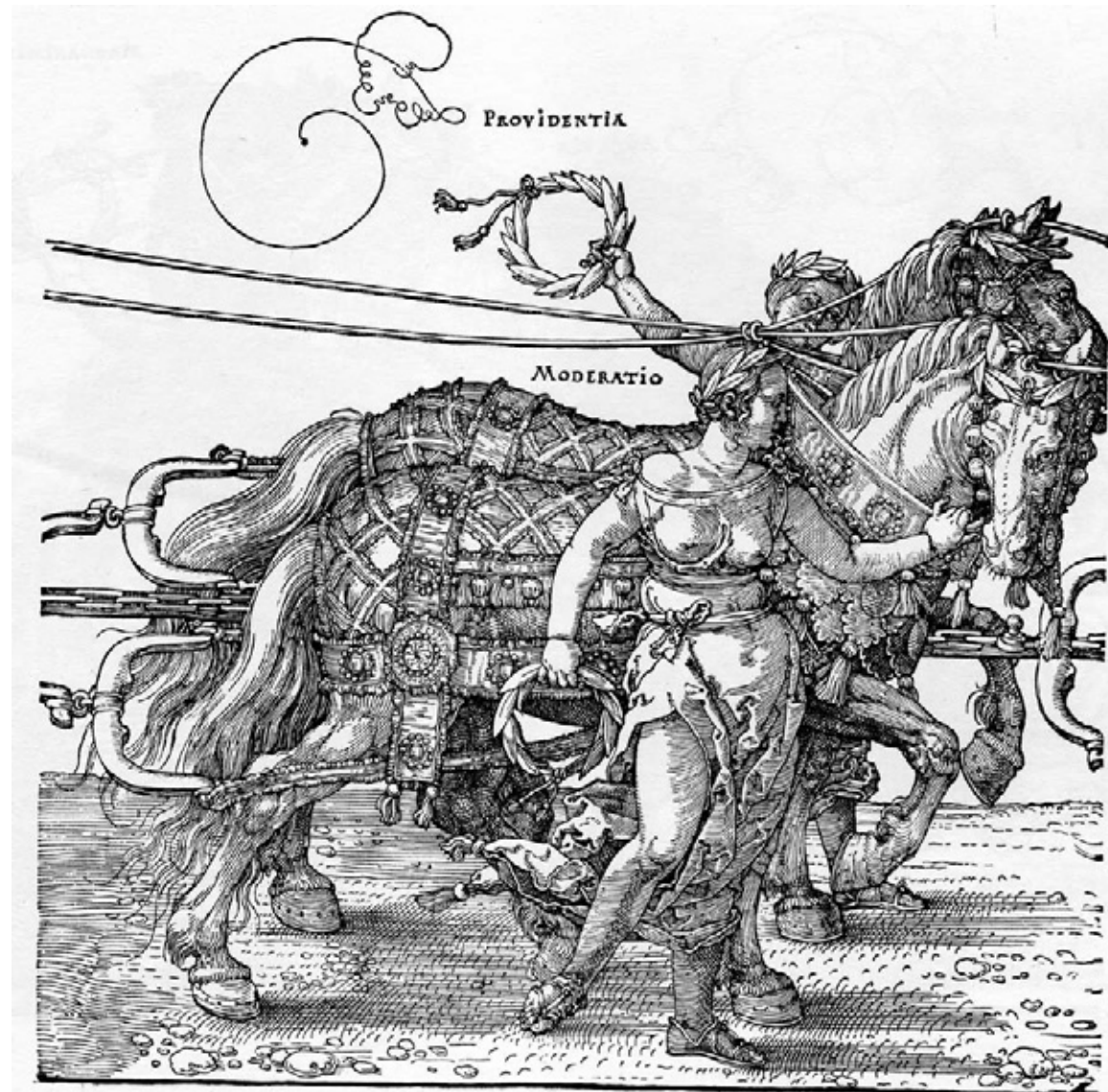
Nach Choistiegeburt/ 1513. Jar Abi. May hat man dem großmechtigsten König Emanuel von Portugal/ gen Lysabona aus India pracht/
 ain solch lebendig Thier. das nennen sie Rhinocerus/ Das ist hie mit all seiner gestalt Abconterfect. Es hat ein farb wie ein gepfeckelte schildkrot/ vnd ist von dicken schal-
 len vberleget sehr fest/ vnd ist in der größe als der heilffande/ aber niderlicher von baynen vnd sehr wehrhaffrig es hat ein scharffstarck Horn vorn auff der Claffen/ das bes-
 gundt es zu weizen wo es bey staynen ist / das da ein Sieg Thir ist/ des heilffanden Todesfeynde. Der heilffande fürchtet fast vbel / den wo es Ihn antompt/ so laufft Ihm
 das Thir mit dem kopff zwischen die forderen bayn / vnd reißt den heilffanden vnten am bauch auff/ vnd er würgt ihn/ des mag er sich nicht erwehren. dann das Thier ist also
 gewapnet/ das ihm der heilffande nichts thun kan/ Sie sagen auch/ das der Rhinocerus/ Schnell/ fraytig/ vnd auch Lustig / sey.



1515 Albrecht Durer



1518 Albrecht Durer, Ο αυτοκράτορας Μαξιμιλιανός.



1518 Albrecht Durer



1525 Albrecht Durer

moediae, Λυών 1493), Matthias Huss (*La grant danse macabre*, Λυών 1500 – με την πρώτη απεικόνιση τυπογραφικού πιεστηρίου), Antoine Vérard (*De la geneologie des dieux*, Παρίσι 1498), Jean Dupre (*Légende Dorée*, Παρίσι 1496), Simon Vostre (*Horae*, Παρίσι 1500-5) κ.ά.

Στην Ιταλία η τυπογραφία και η εικονογράφηση έφτασε σχετικά γρήγορα από γερμανούς τυπογράφους που εγκαταστάθηκαν στις πλούσιες ιταλικές πόλεις. Από το τυπογραφείο του Ulrich Han προήλθε το πρώτο εικονογραφημένο ιταλικό βιβλίο, το έργο του καρδινάλιου Τορκεμάδα (*Meditationes*, Ρώμη 1467).

Η Βενετία αναδείχθηκε η μητρόπολη της νέας τέχνης με σπουδαίους νέους εκδότες, τεχνίτες και καλλιτέχνες που ανέδειξαν το βιβλίο και άλλαξαν, εν πολλοίς, τη φυσιογνωμία του ως ένα νέο μέσο οπτικής επικοινωνίας. Η επαναστατικότητα του έντυπου βιβλίου, και τελικά η αποδέσμευσή του από τις παλαιότερες μορφολογικές χρήσεις επιτελέστηκε όταν η τυπογραφία πέρασε τις Άλπεις και μπολιάστηκε με τους χυμούς μια άλλης μεγάλης πολιτιστικής επανάστασης που είχε αρχίσει να εμφανίζεται δυναμικά την ίδια περίοδο: της ιταλικής Αναγέννησης. Στις ιταλικές πόλεις το έντυπο βιβλίο διεύρυνε τη θεματολογία του πέραν των εκκλησιαστικών κειμένων που αποτελούσαν τη συντριπτική πλειονότητα της έως τότε θεοκρατικής εγκυκλίου παιδείας και στράφηκε προς τη λαϊκή λογοτεχνία, την έκδοση της αρχαίας ελληνορωμαϊκής γραμματείας, την επιστημονική έρευνα, τη χαρτογραφία κ.ά. Η πρόσβαση στη γνώση που απέκτησαν έτσι ευρέα στρώματα της κοινωνίας άνοιξε τον δρόμο στην ανάπτυξη και η τυπογραφία, υπό αυτή την έννοια, υπήρξε η μαμή της σύγχρονης Ευρώπης. Άλλα χαρακτηριστικά επίσης εξελίχθηκαν: το έντυπο βιβλίο απέκτησε τη σελίδα τίτλου και εικονογράφηση δίπλα του (*frontispiece*), ενώ τυποποιήθηκαν τα μεγέθη των σελίδων σε 16ο ή 12ο (μικρό), 8ο (μεσαίο), 4ο (μεγάλο) σχήμα και στα πολυτελή άλμπουμ (σχήμα άτλαντα/*folio*).

Στο επίπεδο της μικροτυπογραφίας οι αλλαγές υπήρξαν εξίσου δραστικές. Οι ιταλοί λόγιοι ερευνητές και οι αντιγραφείς κειμένων άρχισαν να μελετούν παλαιότερους διασωθέντες κώδικες που ανακάλυπταν στις μοναστηριακές βιβλιοθήκες και αναζητώντας το κύρος της αρχαίας ρωμαϊκής γνώσης άρχισαν να μιμούνται τις προ-γοτθικές μορφές γραφής – που είχε καθιερώσει ο Καρλομάγνος

(τον 9ο αιώνα) – πιστεύοντας, λανθασμένα, ότι ήταν ρωμαϊκά χειρόγραφα. Έτσι η ταχύτατη διάδοση των έντυπων βιβλίων σε όλη την Ευρώπη, τα επιτεύγματα της ιταλικής Αναγέννησης και της τυπογραφίας των μεγάλων τυπογραφικών κέντρων στη Βενετία, τη Φλωρεντία και τη Ρώμη παγίωσαν τα ιταλικά στρογγυλόσχημα στοιχεία και την πλάγια/ρέουσα εναλλακτική σχεδιάσή τους στις τότε καθολικές χώρες της Δύσης (Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία, Αγγλία και Κάτω Χώρες), ενώ η Προτεσταντική Γερμανία αντιστάθηκε σθεναρά στην ιταλική μορφολογική επιρροή και διατήρησε σε ευρεία χρήση τη γοτθική τυπογραφία έως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο πρώτος σημαντικός χαρακτήρας-τυπογράφος που καθιέρωσε την αναγεννησιακή τυπογραφία ήταν ο Γάλλος Nicolas Jenson, οι εκδόσεις του οποίου (*Lorenzo Valla, Elegantiae linguae Latinae...*, Βενετία 1471) και τα τυπογραφικά στοιχεία που ο ίδιος χάραξε θεωρούνται αξεπέραστα επιτεύγματα της τυπογραφικής τέχνης έως σήμερα. Ο Άλδος Μανούτιος υπήρξε μεγαλύτερος λόγιος-τυπογράφος, αλλά και καινοτόμος επιχειρηματίας της αρχετυπίας. Προέβλεψε πως με την αύξηση της εγγραματοσύνης και την εξάπλωση της τυπογραφίας θα υποχωρούσαν οι μεγάλοι σχήματος εκδόσεις και θα αυξανόταν η ζήτηση για φθηνότερα και πιο εύχρηστα βιβλία και τόλμησε να εκτυπώσει για πρώτη φορά όλη την ελληνορωμαϊκή γραμματεία, ένα τιτάνιο εκδοτικό έργο για την εποχή του. Διέκρινε τη σχεδιαστική εξέλιξη της στρογγυλόσχημης λατινικής γραφής των ιταλών λογίων και γραφέων προς την καλλιγραφική μορφή της (πλάγια ή *aldines/italics/cursives*) και την χρησιμοποίησε στις έντυπες εκδόσεις του καθιερώνοντάς τη ως εναλλακτική επιλογή. Μπορούσε βέβαια να παρατηρήσει αυτές τις αλλαγές της αγοράς από το ψηλό σημείο που είχε κατακτήσει με αρχέτυπες εκδόσεις-σταθμούς, όπως το λογοτεχνικό έργο (Francesco Colonna, *Hypnerotomachia Poliphili*, Βενετία 1499) η οποία περιείχε τις ωραιότερες ξυλογραφίες και κατά γενική ομολογία την καλύτερη τυπογραφική επιμέλεια της Αναγέννησης, θέτοντας έτσι τα πρότυπα της οπτικής επικοινωνίας του βιβλίου για τους επόμενους αιώνες σε όλη την Βόρεια Ευρώπη.

Itaq; equis Romā petūt. Regias nurus in
cōuiuio & luxu deprehēdūt. Exīde Collati
am petūt: Lucretiā iter ancillas in lanificio
offendūt. Ita ea pudicissima iudicatur: ad
quam corrumpendam Tarquinius Sextus
nocte Collatiā rediit. & iure propinqtatis
in domum Collatini uenit: & cubiculum
Lucretiæ irrupit. Pudicitiam expugnauit.
Illa postera die aduocatis patrē & cōiuge
rem exposuit. Et se cultro quem uecte te/
xerat occidit. Illi in exiciū regū coniurārt.
Eorumq; exilio necē Lucretiæ uēdicarūt.

T Vnius Brutus sorore Tarquini
Superbi genitus: cum eandem
fortnam timerent: quam frater
inciderat: qui ob diuitias & prudentiam
ab auunculo fuerat occisus: stultiā finxit.
Vnde Brutus dictus iuuenibus regiis Del
phos eūtibus ridiculi gratia comes accitus
baculo sambuceo aurum fufum deo donū
tulit. Vbi responsum est eū Romæ sūmā
potestatē habiturum: qui primus matrē
oscularetur. Ipse terrā osculatus ē. Deide
propter Lucretiæ stuprum cū Tricipitino

7
& Collatino in exitium regum cōiurauit.
Quibus in exiliū actis cōsul creatus filios
suosque cum aquiliis & uiteliis cōiurantē
uirgis caesos securi percussit. Deinde in
prælio quod aduersus eos gerebat sigulari
certamiē cū Arōte filio Tarqni cōgressus

se ambo mutuis uulneribus occiderunt:
cuius corpus in foro positū a collega lau/
datum: matronæ anno luxerunt. *d'orone rebus*

D Orfena rex etruscorum cū Tar/
qnos in urbē restituere tētaret.
& primo impetu Ianiculum ce/
pisset. Oratius Cocles illo cognomine q; in
alio prælio oculū amiserat pro ponte sub/
licio stetit: & aciē hostiū sustinuit donec
pons atergo interrumperetur: cum quo in
Tiberim decidit: & armatus ad suos trā/
nauit. Ob hoc tantum agri publice datū:
q̄tū uno die arari potuisset. Statua quoq;
ei in Vulcanali posita. *d' a. mune stola.*

D Orfena rex cū urbem obsideret:
Mutius Sceuola corde uir roma
næ constantiæ senatum adiit. Et
ueniam transfugiendī petiit. necem regis

Quidā eius libros nō ipsius esse sed Dionysii & Zophiri colophoniorū tradunt: qui iocādi causa cōscribentes ei ut disponere idoneo dederunt. Fuerunt autē Menippi sex. Prīus qui de lydis scripsit: Xanthūq; breuiauit. Secūdus hic ipse. Tertius stratonicus sophista. Quartus sculptor, Quintus & sextus pictores: utrosq; memorat apollodorus. Cynici autem uolumina tredecī sunt. Neniæ: testamenta: epistolæ cōpositæ ex deorum p̄sona ad physicos & mathematicos grammaticosq;: & epicuri foetus: & eas quæ ab ipsis religiose coluntur imagines: & alia.

Ad sanctissimum papam Nicolaum Quintum . Gregorius Thapertus
zj in translatione Eusebii Pamphili: Prephatio Foclicite incipit

De Evangelica Preparatione

VSEBIVM Pamphili de evangelica preparatione latinum ex graeco beatissime patris iustu tuo effecti . Nam quom eum uirum tum eloquentia: tum multarum rerum peritia: et ingenii mirabili flumine ex his quae iam traducta sunt praestitissimum sanctitas tua iudicet: atque ideo quatuor apud graecos ipsius opera extet latina facere istituent: euangelica preparatione quae in urbe forte reperta est: primum aggressi traduximus. Quo quidem in libro quasi quodam in speculo uariam atque multiplicem doctrinam illius uiri licet admirari. Cuncta enim quae ante ipsum facta iuentur: fuerunt quae tamen graece scripta tunc inueniretur: multo certius atque distinctius ipsis etiam auctoribus qui scripserunt percepisse mihi uidetur. Ita quom constet nihil fere praclarum unquam gestum fuisse quod illis temporibus graece scriptum non extaret: nihil in rebus magnis naturaque abditis quod a philosophis non esset explicatum: omnia ille tum memoriae tenacitate: tum mentis praecipit acumine: ac ut apes solent singulis infidere floribus: indeque quod ad rem suam conducit colligere: non aliter ille undique certiora uerisimilioraue deligens mirabilem sibi atque inauditum scientiae cumulum consecit: multiplices uariasque philosophorum sectas non ignorauit: infinitos pene gentium omnium religionis errores tenuit: orbis terrarum historiam serie sua dispositam solus cognouit & ceteris tradidit. Nam quom non esset melius gestarum rerum historiam tribuere sanctissime pater nisi distincta temporibus pateat. Quippe quom natura temporis faciat ut quae in tempore fuerunt nisi quando fuerint scias: nec fuisse quidem propter confusionem uideantur: eo ingenio: studio: industria huic incubuit rei: ut omnium scriptorum peritiam in unum congestam facile su pauent: distinctiusque cuncta ipsis suis ut diximus cognouit auctoribus. Conferendo enim inter se singulos: ueritatem quae ab omnibus simul emergebat: nec ab ullo exprimebatur: consecutus est. Quae omnia ab aliis quae scripsit & ab hoc opere perspicere licet. Quod ille ideo suscepit: quoniam quom apud gentium praclaros philosophia uiros nobilissimus esset: ac praesentem paternamque deorum religionem catholica ueritate amore contempserit: partim accusatum suum propositum respondere: partim nostra pro uiribus suis uoluit confirmare. Itaque: si duas uniuersum partis negotium partitus est: quarum primam quae nunc traducta nobis est: qua illis

Incipit liber genesis q dicitur hebraice
cebesub Capitulum primum.

*Vony huj catholicae biblicae
Latine p. Bessolt: Nicolai
Wilsuadi q. t. p. r. i. h. i. j. g.
p. s. t. u. r. A. u. t. o. r. i. a. i. e. n. s. i. s. m. p. t. e. m.
A. o. j. b. 36.*

In principio creauit
deus caelum & terram. Terra autem erat
inanis & uacua & tenebrae erant
super facies abyssi: & spiritus
domini ferebatur super aquas.
Dixitque deus, fiat lux. Et facta
est lux. Et uidit deus lucem
quod esset bona: & diuisit lucem
a tenebris: appellauitque lucem
diem: & tenebras noctem. Factum
est uespere & mane dies
primus. Dixit quoque deus, fiat firmamentum
in medio aquarum: & diuidat aquas ab
aquis. Et fecit deus firmamentum, diuisitque
aquas quae erant sub firmamento ab his
quae erant super firmamentum. Et factum
est ita. Uocauitque deus firmamentum caeli.
& factum est uespere & mane dies secundus.
Dixit uero deus, Congregentur aquae quae
sub caelo sunt in locum unum: & appareat
arida. Et factum est ita. Et uocauit deus
aridam terram: congregationesque aquarum
appellauit maria. Et uidit deus quod esset bonum:
& ait, Herminet terra herbam uirentem
& facientem semen: & lignum pomiferum
faciens fructum iuxta genus suum: cuius
semen in semetipso sit super terram. Et factum
est ita. Et protulit terra herbam uirentem
& facientem semen iuxta genus suum:
lignumque faciens fructum: & habens unum
quodque semen suum secundum speciem suam.
Et uidit deus quod esset bonum: & factum est
uespere & mane dies tertius. Dixit autem
deus, fiant luminaria in firmamento caeli &
diuidat diem ac noctem: & sint in signa & tempora

& dies & anos: ut luceat in firmamento caeli
& illuminet terram. Et factum est ita. Fecitque
deus duo luminaria magna: luminare maius
ut praesentet diem: & luminare minus ut
praesentet noctem: & stellas. Et posuit eas in firmamento
caeli ut luceant super terram: et
praesentent diem ac noctem: & diuiserent lucem
ac tenebras. Et uidit deus quod esset bonum:
& factus est uespere & mane dies quartus.
Dixit etiam deus, Producant aquae reptile
animae uiuentis & uolantia super terram sub
firmamento caeli. Creauitque deus cete gradatias:
& omnem animam uiuentem atque motabilem
quam produxerant aquae in specio suas:
& omne uolantia secundum genus suum.
Et uidit deus quod esset bonum. benedixitque
eis dicens, Crescite & multiplicamini: & replete
aquas maris: auiscque multiplicentur
super terram. Et factum est uespere & mane
dies quintus. Dixit quoque deus, Producat
terra animam uiuentem in genere suo:
iumenta & reptilia: & bestias terre secundum
species suas. factumque est ita. Et fecit deus
bestias terre iuxta specio suas: iumenta & omne
reptile terre in genere suo. Et uidit
deus quod esset bonum: & ait, faciamus hominem
ad imaginem & similitudinem nostram: &
praesentet piscibus maris & uolantibus caeli &
bestiis uniuersae terre omniisque reptili quod
mouetur in terra. Et creauit deus hominem
ad imaginem & similitudinem suam. ad
imaginem dei creauit illum. masculum et
feminam creauit eos. benedixitque illis deus.
& ait, Crescite & multiplicamini & implete
terram & subiciuite eam: & diuinitini piscibus
maris & uolantibus caeli: & uniuersis
animantibus quae mouentur super terram.
Dixitque deus, Ecce dedi uobis omnem herbam
aferentem semen super terram & uniuersa
ligna quae habent in semetipsis semen
generis sui: ut sint uobis in escam et
cunctis animantibus terre: omniisque uolueri
caeli & uniuersis quae mouentur in terra
& in quibus est anima uiuens: ut habeant
ad uescendum. Et factum est ita. Dixitque
deus cuncta quae fecerat: & erant valde bona.
Et factus est uespere & mane dies sextus. **I**
Itur perfecti sunt caeli & terra: et
omnis ornatu eorum. Coepit
que deus die septimo opus suum quod
fecerat: & requieuit die septimo ab uniuerso
opere quod pararat. Et benedixit diei

1475 Nicolas Jenson, Evangelica, Βενετία

1476 Nicolas Jenson, Biblia Latina, Βενετία

P. Candidi in libros Appiani sophiste Alexandrini ad Nicolaum quintū summū pontificem Prefatio incipit felicissime.



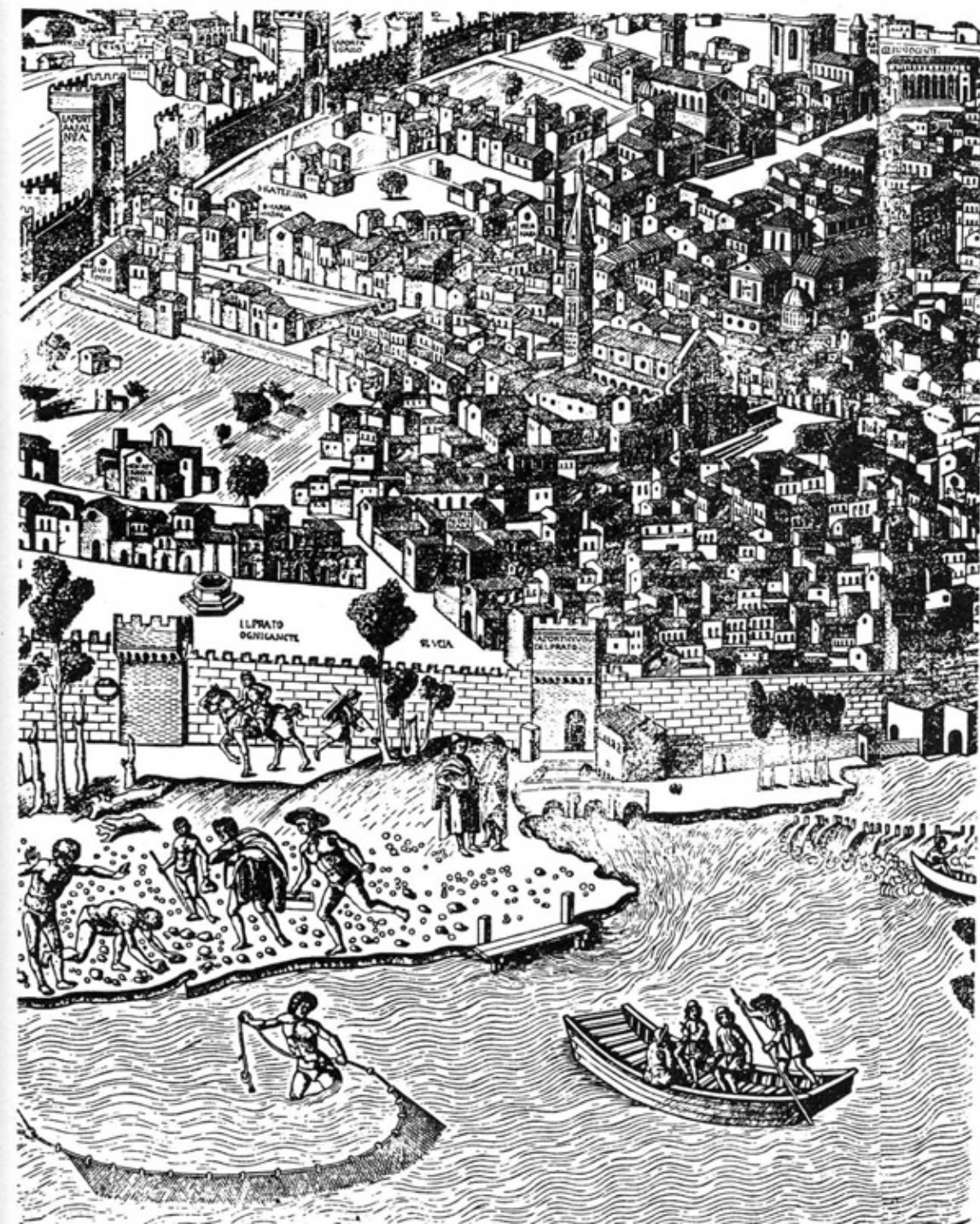
Appiani Alexandrini historia seu ueterū incuria: seu temporū iniquitate deperditā: & ueluti longo postliminio ad nos redeuntē optime: ac maxime pōtēx Nicolae quinte tuo nutu tuoq; imperio e grēca latinam facere institui: ut non modo apud nostros nota esset sedulitas mei obsequij: sed ad posteros quoq; uirtutis tue fama transiret. Quid enim dignius tuis meritis impendi potest: q̄ ut ij: qui in sequenti tuo hęc aliquando legent cum edificiorum magnitudinem ornatū intuebunt: que etate nostra tuo auspicio confecta sunt: te Nicolaū eum esse intelligant: qui nō minorem in recuperandis libris: q̄ in restituendis mœnibus huic urbi adhibens curam. Et pfecto licet illa p̄clara: & magna sint: que manu & arte constant: & a plurimis summo ingenio diligentiaq; parantur: p̄stantiora tamen habenda erunt: que studijs adiuncta: monumentis quoq; seruantur litterarū. Itaq; qui Petri Basilicę contiguam domum admirant a te structam quadrato lapide: qui Hadriani molem uicissim restitutā: qui deotū templū ab Agrippa conditū a te suffectū etate nostra: qui plura alia breui celsura uetustati nō tua caritas admoouisset p̄as manus: eosdē quoq; admirati cōueniet tot illustres libros ad nos tua opera traductos e gręcis: nec tuam sapientiā nomen dignitatē cōmemoratione laudis sue immunēs p̄terire: etsi non huius temporis esse putem uirtutes tuas elegantiori stilo debitas in mediū proferre hoc solū dixerim te his rebus gestis allecutum ut uerus p̄sul dignissimus princeps haberere. Sed ut ad Appianū redeam Doleo equidē summe pater his i libris

Suo Reuerendissimo patri & Domino. D. B. Zeno diuina miseratione presbytero Cardinali sanctę Marię i porticu. Celsus Maphæus ueronensis canonicus regularis congregationis Lateranensis Salutem ęternam & cōmendationem peroptat.



I reuerendissime pater & domine dixerimus quia peccatum non habemus iuxta Iohannis apostoli sententiam nosmetipsos seducimus & ueritas in nobis non est. Ideo pie ac recte a sancta matre ecclesia institutū arbitror: ut omnis utriusq; sexus semel saltem i anno propria cōfiteat peccata: quo per huiusmodi confessionis humilitatē auctori nostro reconciliari mereamur cum quo peccando inimicitiam contraxeramus. A quo quidē salutarī p̄cepto nec uos qui ecclesiastica p̄eeminētia insigniti estis: exemiti. Cū magis deceat eos qui excellentiori fulgent dignitate: etiā puriori conscientia nitere: Ceterisq; quibus p̄sunt fidelibus non solū beneuiendi p̄cepta tradere: sed etiā exempla monstrare. Tuo itaq; precipuo hortatu & iussu ac nō nullorū aliorū patrum in hoc breui scrutat: riolo aliqua congesti

a



περ. 1480, Lucantonio degli Uberti, Φλωρεντία



1500, Jacopo de Barbari, Βενετία

Et fait bon amasser en leste pour viure en lyuer ain
 si que tu peus veoir par ceste fable d'une sigaille q
 alla demader le temps de lyuer a la fromis du ble
 pour menger. et la fromis luy dit. Que as tu fait leste pas
 te. et la sigaille dit. iay chante. et la fromis dist. De mon
 froment nauras tu point. et si tu as chante en leste. dance
 maintenant en lyuer. Et pource il ya temps de labourer et
 temps de repoufer. car celluy qui ne laboura aura froit aus
 dens.

La. xviii. fable est du pelerin et de lespce.



Ning homme mauuais peut estre cause de la pōi
 cion de plusieurs et luy seul se pert. Ainsi q dit
 ceste fable d'ung pelerin qui trouua vne espce en
 son chemin et il demanda a lespce. Qui es cest ul
 qui ta perdue. Et lespce luy respondit. Vng homme seul
 ma perdue. mais ten ay perdu plusieurs. Et pource vng
 mauuais hōme peut estre perdu. mais deuant quil soyt
 perdu il peut nuire a plusieurs. car pour vng mauuais
 homme peuent venir plusieurs maux en vng pays.

La. xix. fable est de la brebis et de la cornille.

On ne doit poit insurier les innocēs ne les simples
 gens. Ainsi q raconte ceste fable d'une cornille qui se
 vouloit iuscher sur la brebis et elle lui omēca a dire. tu te
 garderas biē d te deporter ne mōter sur le chiē et toy iouer



surcq les luy. et la cornille luy dist. Pense poure innocent
 que te scay bien a qui te me toue. car te suis viel et malice
 eux. et est ma nature de nuire aux innocens / et estre amy
 aux mauuais. et pource il ya de gens de telle nature qui
 ne veullent que nuire et insurier les innocens et simples
 gens.

La. xx. fable si est de l'arbre et du roseau.



Et ne doit estre orgueilleux ptre son seigne. mais se
 doit humilier a luy. ainsi que recite ceste fable d'ung



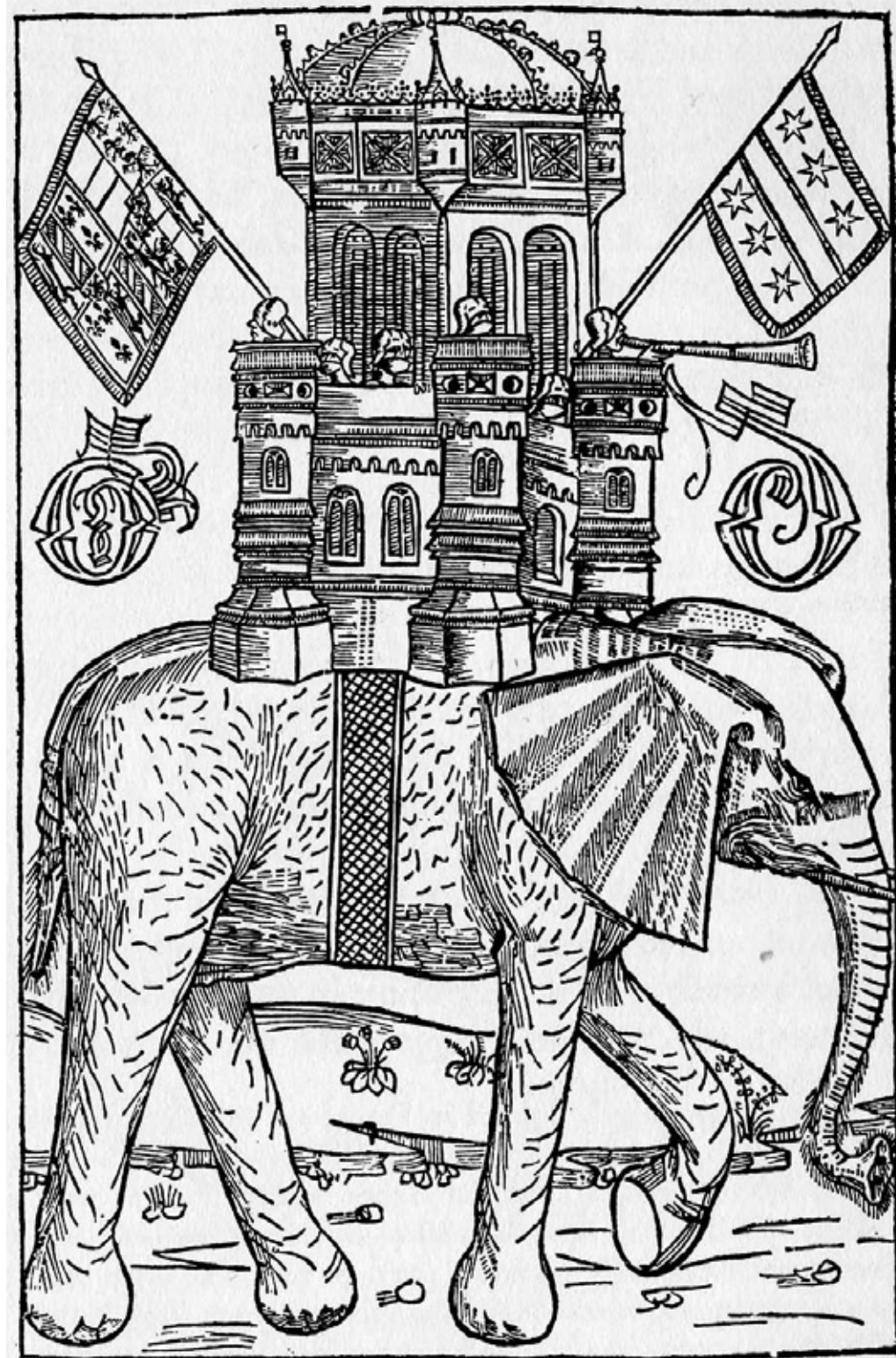
1484, Jaques Millet, *L'istoire de la destruction de Troye*, Παρίσι



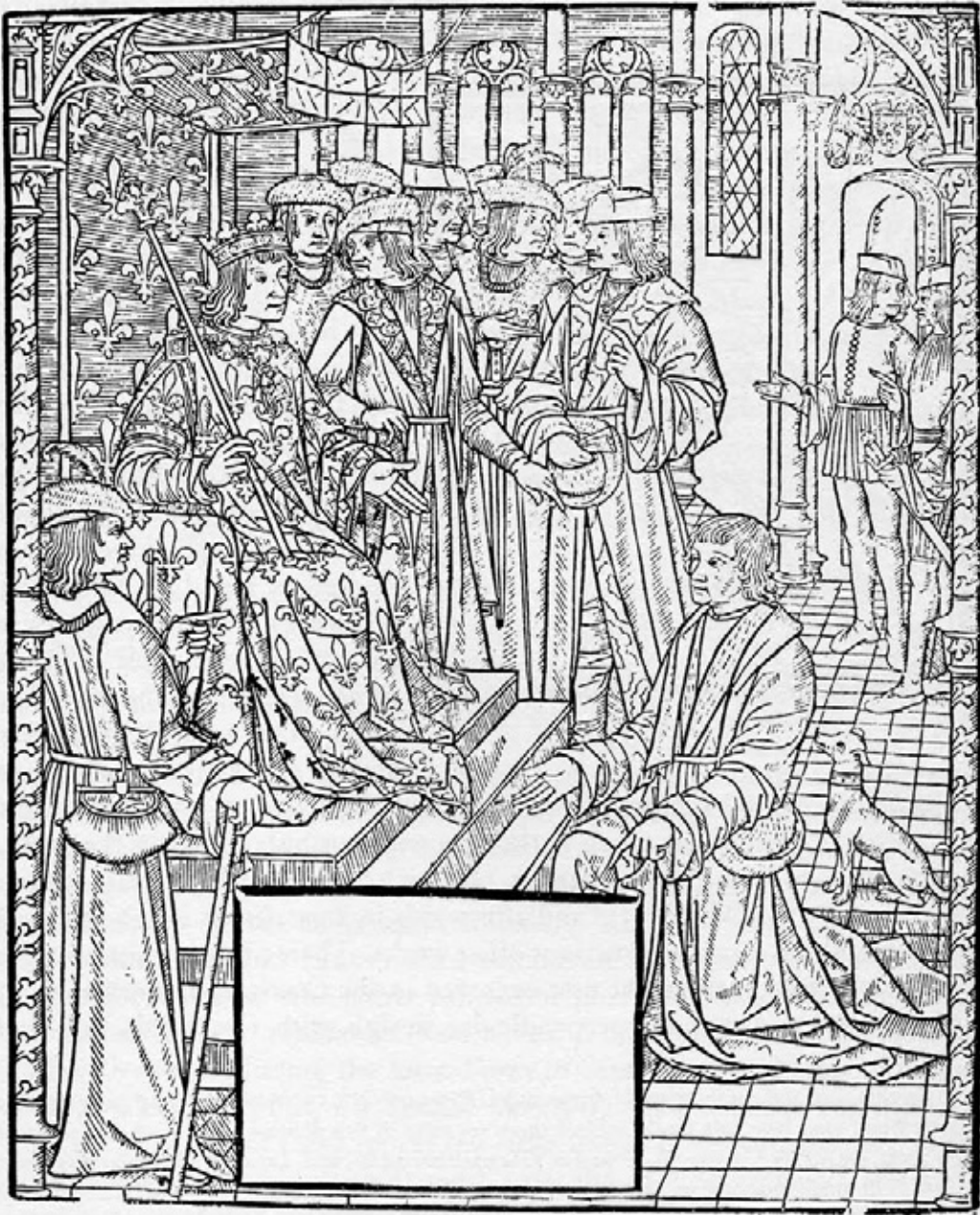
1484-5, *The Golden Legend*, Λονδίνο



1480-85, Ουλμ



1486-90, Olivier de Marche, *Chevalier delibere*, Γκούντα



1491, Orosius, Παρίσι



1488, Caesar, *Commentaires*, Παρίσι



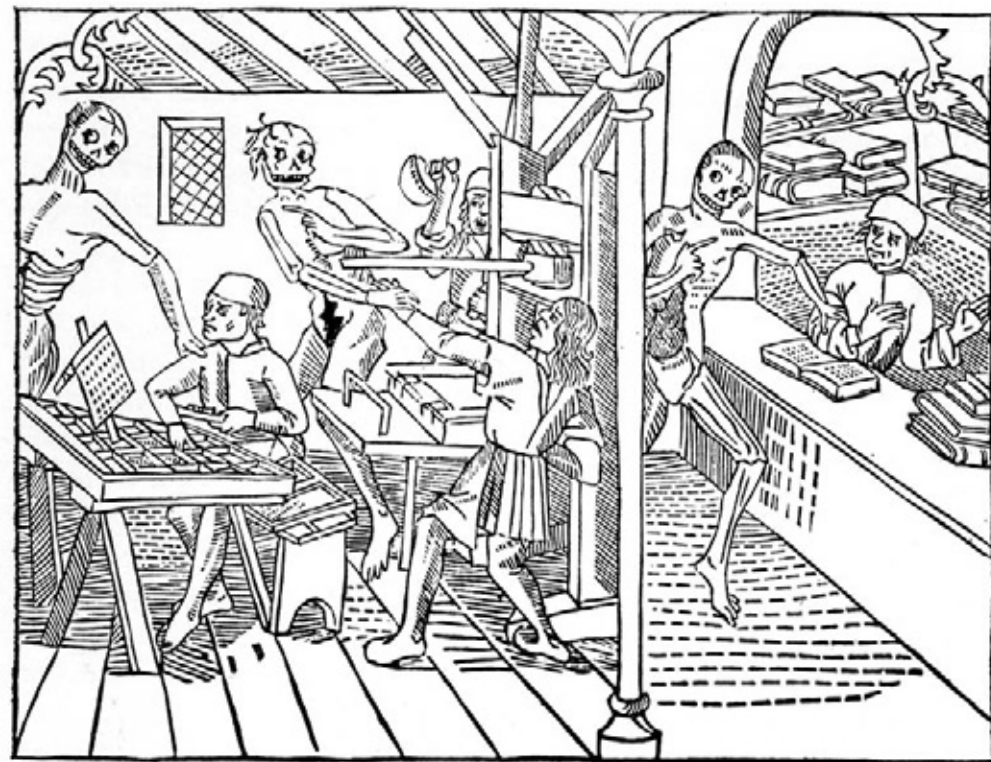
περ. 1490, *Representazione della Festa della Annunziazione*, Φλωρεντία



1495, *Epistole e Euangelii*, Φλωρεντία



1491-2, *Danse macabre des hommes*, Παρίσι



1499, *La grant dance macabre*, Λυών



1491, Chaucer, *The Canterbury Tales*, Λονδίνο



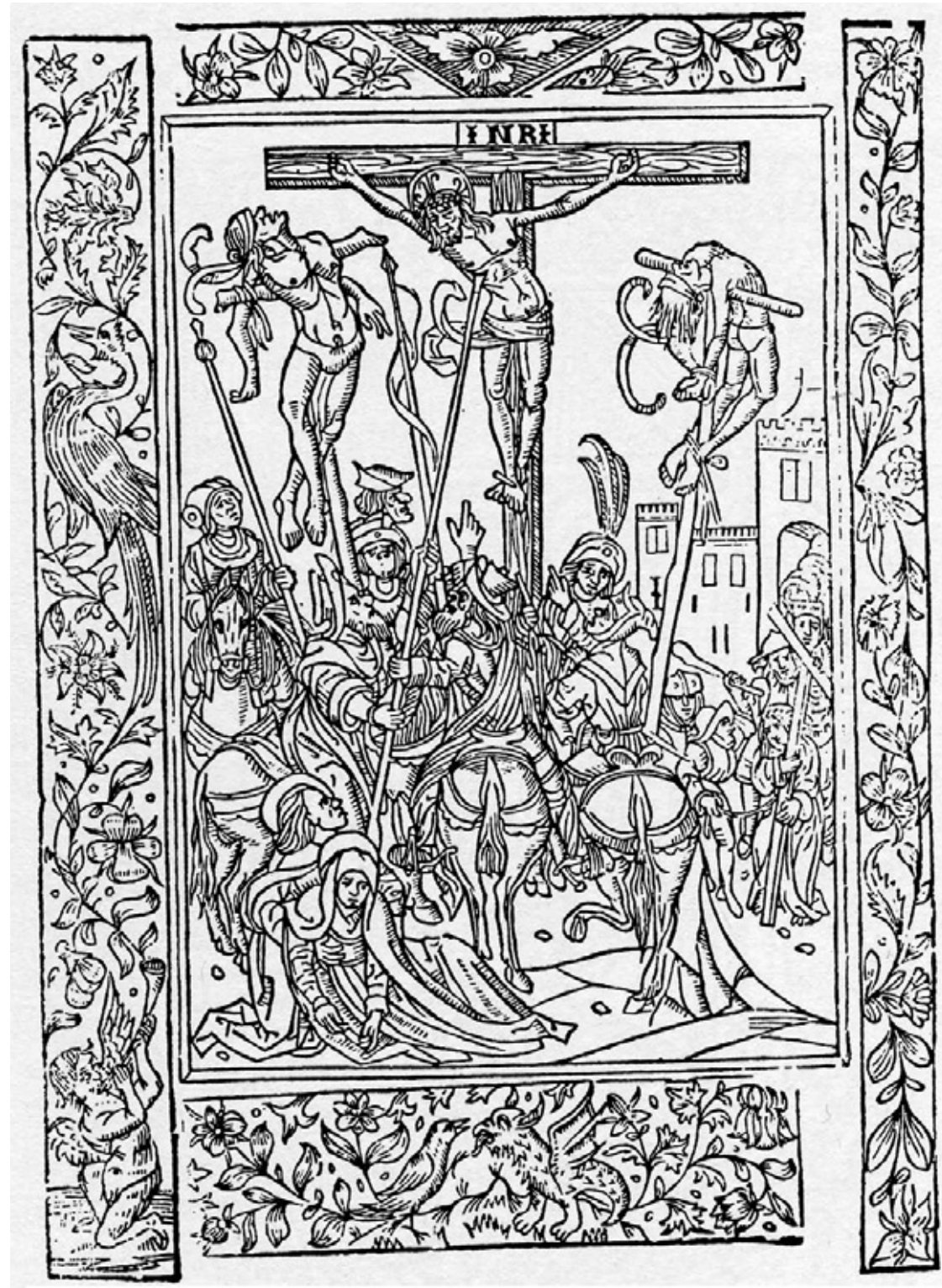
1491, Aesop, Βενετία



1494, *El libro de proprietatibus rerum en romance*, Τουλούζ

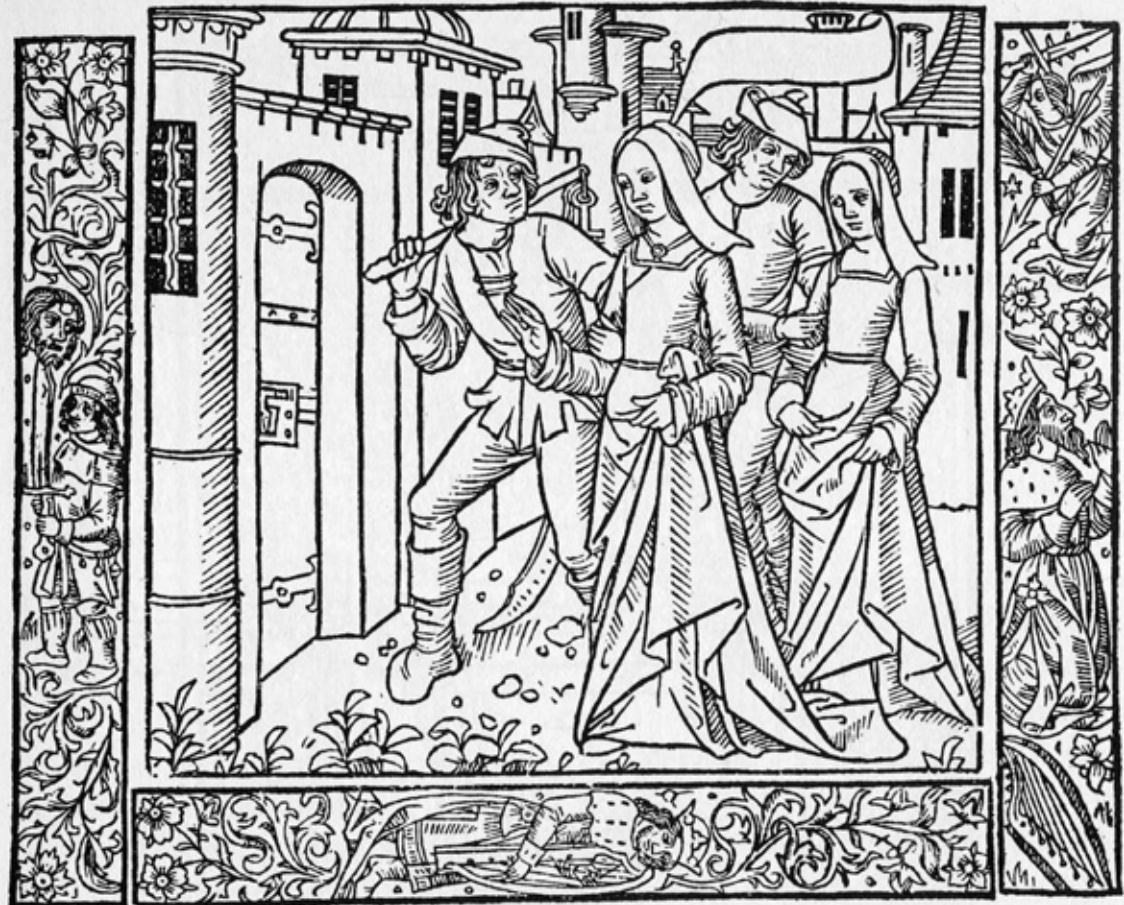


1494, Malory, *Morte d'Arthur*, Λονδίνο

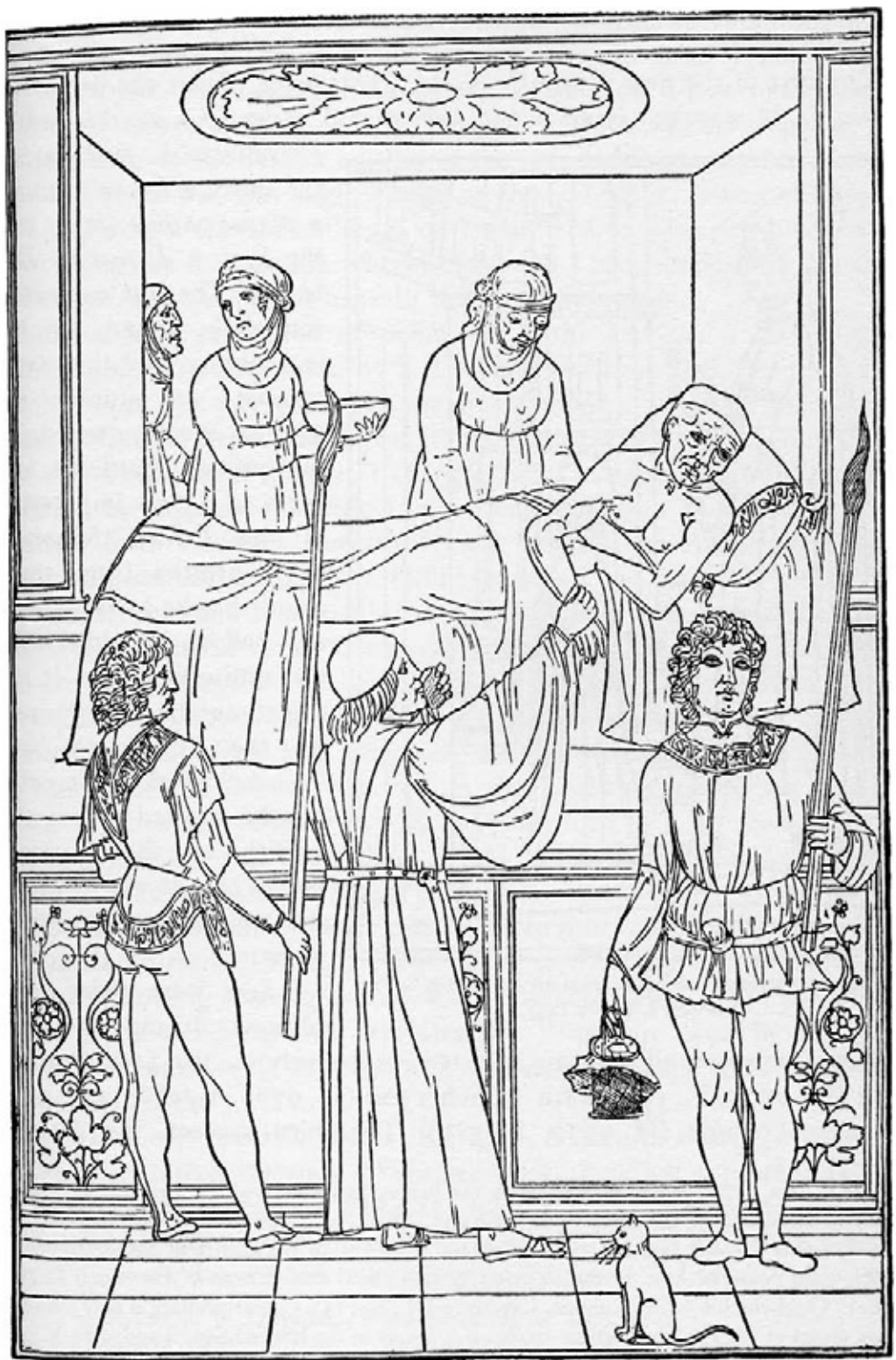


1491, *Fifteen Oest*, Λονδίνο

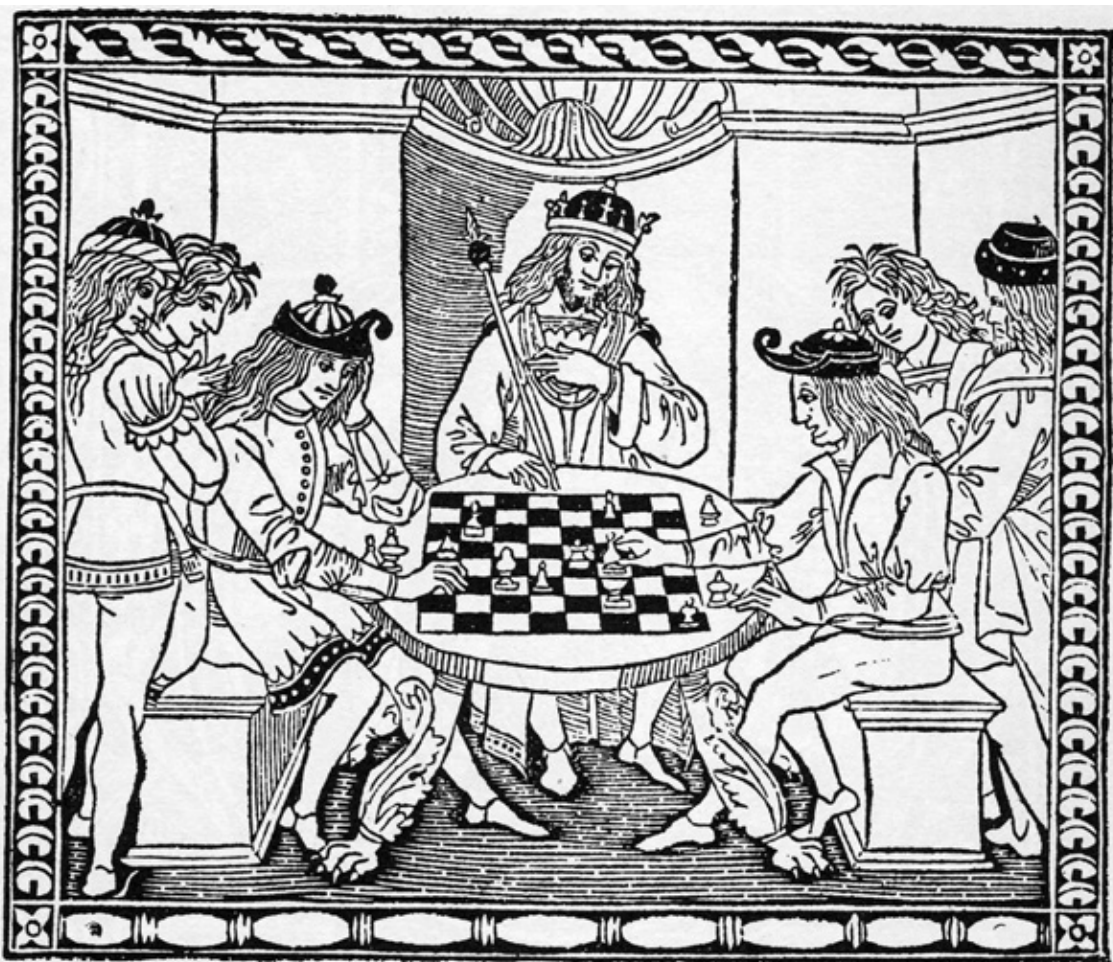
Comment les anglois amenerent la pucelle a rouen / et la firent mourir



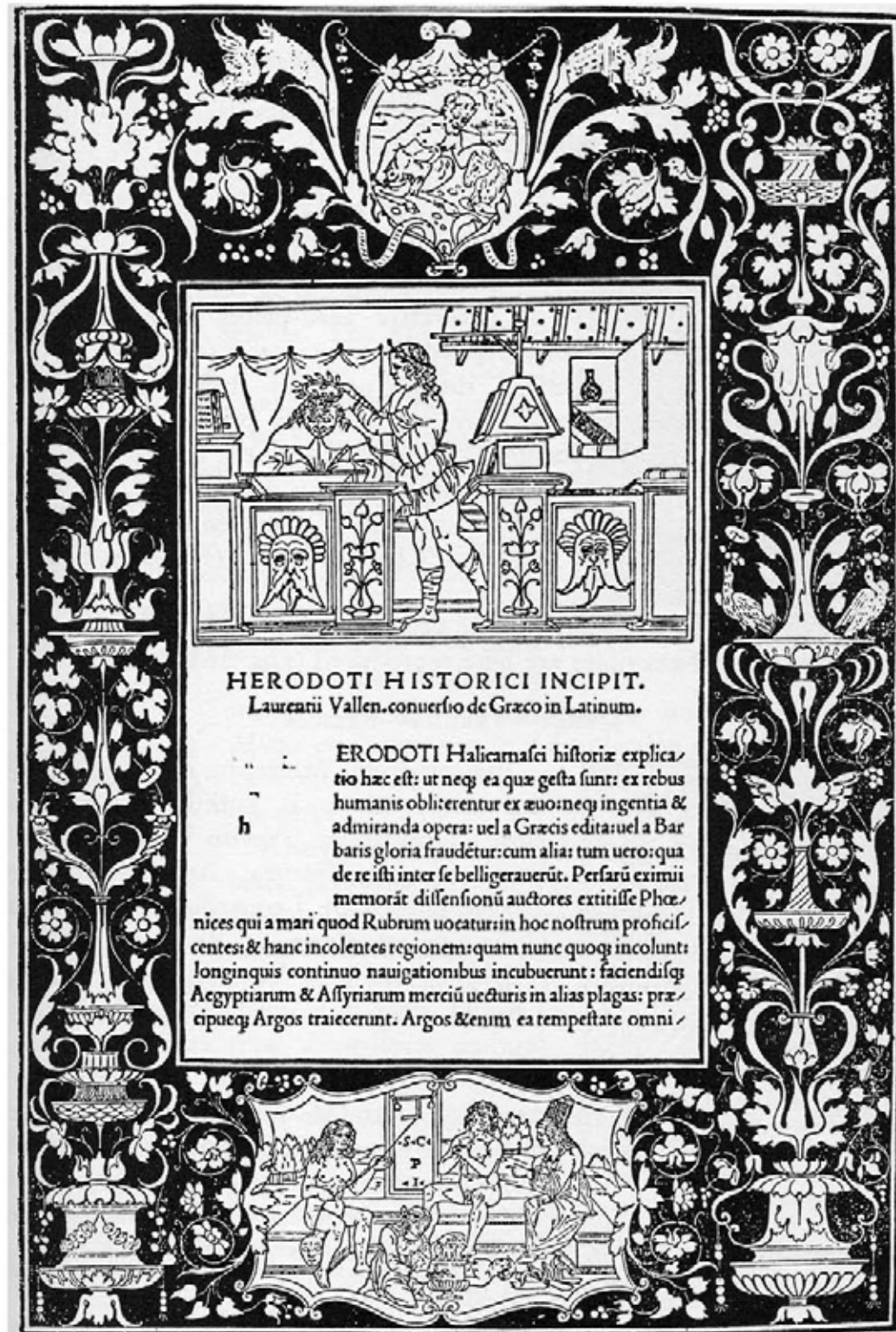
1493, Martial d'Auvergne, *Les vigilles de la mort du roy Charles V*, Παρίσι



1493, Ketham, *Fascicolo di medicina*, Βενετία



1491, Cessolis, *Libro di giuoco di scacchi*, Φλωρεντία



HERODOTI HISTORICI INCIPIT.
Laureanū Vallē. conuersio de Græco in Latinum.

ERODOTI Halicarnasici historiz explicatio hæc est: ut neq; ea quæ gesta sunt: ex rebus humanis obli:erentur ex æuo: neq; ingentia & admiranda opera: uel a Græcis edita: uel a Barbaris gloria fraudetur: cum alia: tum uero: quæ de re isti inter se belligerauerūt. Perfarū exitimū memorat̄ dissensionū auctores extitisse Phœnices qui a mari quod Rubrum uocatur: in hoc nostrum proficilcentes: & hanc incolentes regionem: quam nunc quoq; incolunt: longinquis continuo navigationibus incubuerunt: faciendisq; Aegyptiarum & Assyriarum mercū uecturis in alias plagas: præcipueq; Argos traiecerunt. Argos & enim ea tempestate omni-

1494, *Herodotus*, Βενετία



Et commence le dixiesme liure de la genealogie des dieux.

De Neptune neufiesme
 filz de Saturne lequel nous auons
 veu auoir eu trente & cinq
 filz. Desquelz les noms sensuy-
 uent. Le premier Doano. Le se-
 cond Anypis. Le tiers Phou-
 cius. Le quatriesme Aldion. Le
 cinquesme Doagion. Le sixies-
 me Tana. Le septiesme Doly-
 phemus. Le huitiesme Telen.
 Le neufiesme Danton. Le di-
 xiesme Steropis. Le dixiesme
 Pyragion. Le douziesme Na-
 sirus. Le treziesme Dridon.
 Le quatorziesme Aetion. Le
 quinziesme Ion. Le seiziesme
 Phappis. Le dixseptiesme
 Dufis. Le dixhuitiesme De-
 gibus. Le dixneufiesme Ni-
 cibus. Le vingtiesme Jecus.
 Le vingtdeuxiesme Ditus. Le
 vingtdeuxiesme Delus. Le
 vingtdeuxiesme Pygnus. Le vingt-
 quatriesme Chasor. Le vingt-
 cinqiesme Othus. Le vingt-six-
 iesme Ephiates. Le vingtsept-
 iesme Egeus. Le vingt-huities-
 me Oncestus. Le vingtneuf-
 iesme Delagus. Le trenties-
 me Dauptus. Le trenteving-
 tiesme Letens. Le trente-deux-
 me Jello. Le trentetroisiesme oc-
 cipite. Le trentequatriesme Si-
 culus. Chapitre premier.

Epurus fut filz
 de Saturne et
 de opo. Et quant
 il fut ne il fut
 mis par sa me-
 re assis sur un
 rocher qui ne
 fust occis par sa
 mere. Les anciens
 sont dit estre dieu
 de la mer. Le que
 appert par les vers
 de

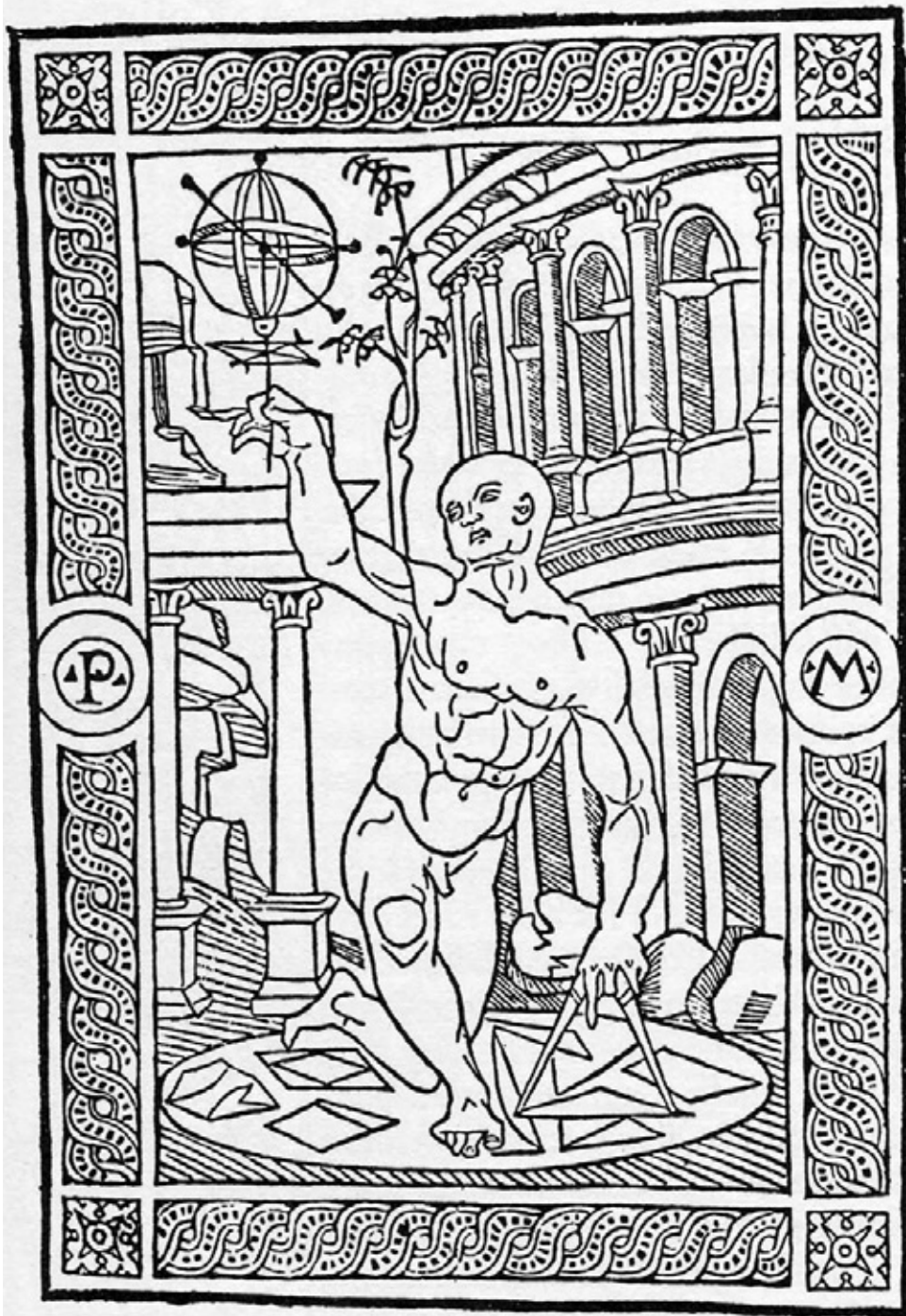
Epurus fut filz
 de Saturne et
 de opo. Et quant
 il fut ne il fut
 mis par sa me-
 re assis sur un
 rocher qui ne
 fust occis par sa
 mere. Les anciens
 sont dit estre dieu
 de la mer. Le que
 appert par les vers
 de

Digile disant. Hastes bons de fuy-
 & dicto et a dosto foy que lempire &
 seigneurie de la mer & le cruet d'indit ne
 lui est point p soit donne; mais a moy
 Neptune, ce que par aduente a este pa-
 De Honiere quant en la personne de
 Neptune en son ilode dit ainsi. Nous
 sommes trois freres par Saturne les-
 quelz Phea engendra. Leslasciois Ja-
 per & moy, et le tiers est dicto domi-
 nant & seigneuriant aux mores Coule-
 choses sde en trois parties d'uiser l'cha-
 cum est aduenu auent honneur. Certes
 il m'est aduenu habiter tousiours en la
 mer ancienne Albice oultre ce dit que
 Neptune eut une femme nommee am-
 phitrite et quil eut tresgrande lignee
 mais de plusieurs femmes. Les anti-
 ens lui attribuerent long chariot et ser-
 uiteurs acompaignans. Digile Des-
 cript bien comment il va par son foy-
 anme desat. Le pere ioint les cheuaux
 & chariot en adoustant serins courtes
 Desrame & la be teates les bades par
 ses mains ausdictes bestes et soie par
 les hautes mers par long chariot peigt
 De vert d'au. Les Indes demeurent
 Desleub; et la mer enleue est mise Des-
 soubz l'ascieu Pesonnant. Les gresles
 supent par les eaux par le grant ac. A
 par supuent diuerses formes de diuers
 acompaignans et les tresgrandes ha-
 leures et la plus ancienne compaignie
 De gauras & serons palemon; les tel-
 tons et tout le recerite Des batiz peos
 De mer En la partie dextre se tient l'he-
 tis & l'adirege panopee et melle & nisse
 et expo talle et cymodone. Mais siare
 Descript autrement le Desfusdit cour-
 ment Quant il dit Neptune dacteur de
 uant soy dit les vers estre tels comme
 mis d'ou par colus Et comme les get-
 tant boeans par la grande mer Et qui
 triste lui fait compaignie autour Des
 frins, bades, et Penes Des cheuaux

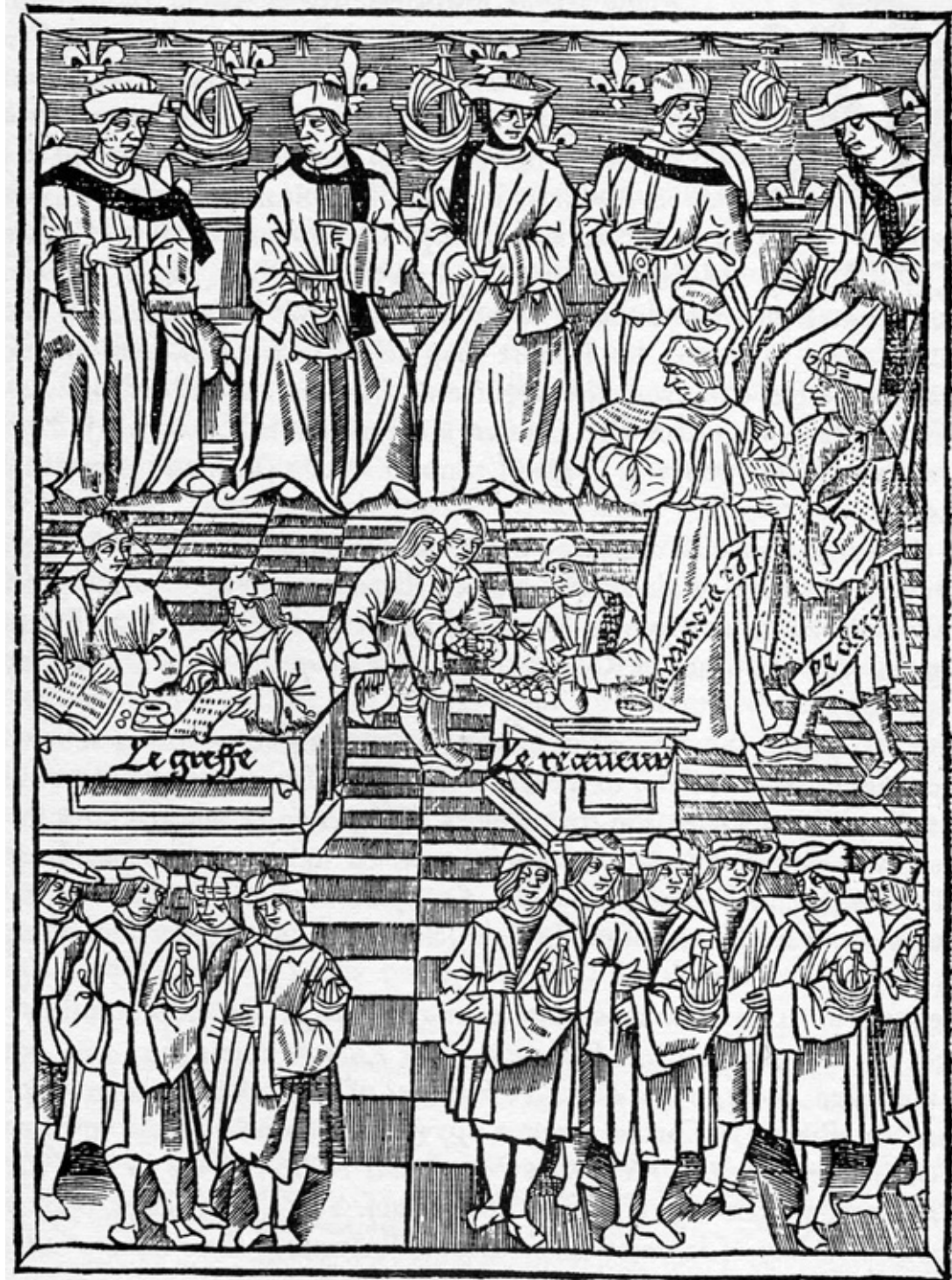
Epurus
 de Saturne
 et de opo
 et quant
 il fut ne
 il fut mis
 par sa me-
 re assis sur
 un rocher
 qui ne fust
 occis par sa
 mere.

Digile
 disant
 Hastes
 bons de
 fuyre &
 dicto et
 a dosto
 foy que
 lempire
 & seigneurie
 de la mer
 & le cruet
 d'indit
 ne lui est
 point p
 soit donne;

Epurus
 fut filz
 de Saturne
 et de opo.
 Et quant
 il fut ne
 il fut mis
 par sa me-
 re assis sur
 un rocher
 qui ne fust
 occis par sa
 mere.



1499-1500, Antiquarie prospetive Romane, Μιλόνο



1500-1, *Les ordonnances de la Prevoste de marchands...*, Πορόσι

cum religioso tripudio plaudendo & iubilando, Quale erano le Nym-
phe Amadryade, & agli redolenti fiori le Hymenide, riuirente, saliendo
iocunde dinanti & da qualũq; lato del floreo Vertunno strieto nella fron-
te de purpurante & meline rose, cum el gremio pieno de odoriferi & spe-
tatissimi fiori, amanti la stagione del lanofo Ariete, Sedendo ouante so-
pra una ueterrima Veba, da quatro cornigeri Fauni tirata, Inuinculati de
strophie de nouelle fronde, Cum la sua amata & bellissima moglie Po-
mona coronata de fructi cum ornato de suo degli biõdissimi capigli, pa-
rea ello sedete, & a gli pedi della quale una coctilia Clepsydria iaceua, nel
le mane tenente una stipata copia de fiori & maturati fructi cum imixta
fogliatura. Præcedete la Veba agli trahenti Fauni propinq; due formose
Nympe añsignane, Vna cù uno hastile Trophæo gerula, de Ligonib-
denti, sarculi, & falcionetti, cù una ppendete tabella abaca cù tale titolo.



INTEGRIMAM CORPOR. VALITVDINEM, ET
STABILEROBVR, CASTASQVE MEMSAR. DELI
TIAS, ET BEATAM ANIMI SECVRITA
TEMCVLTORIB.M.OFFERO.

.m iiii

TRIVMPHVS



ce ligatura alla fistula tubale, Gli altri dui cù ueterrimi cornitibici con-
cordi ciascuno & cum gli instrumenti delle Equitante nympe.

Sotto lequale triũphale seiughe era laxide nel meditullo, Nelq; gli
rotali radii erano infraxi, deliniamento Balustico, graciliscenti seposa
negli mucronati labij cum uno pomulo alla circunferentia. Elquale
Polo era di finissimo & ponderoso oro, repudiante el rodicabile erugi-
ne, & lo incēdiofo Vulcano, della uirtute & pace exitiale ueneno. Sum-

mamente dagli festigianti celebrato, cum moderate, & repentine

riuolutiõe intorno saltanti, cum solemnissimi plausi, cum

gli habiti cinēti di fasceole uolitante, Et le sedente so-

pra gli trahenti centauri. La Sancta cagione,

& diuino mysterio, inuocē cōsone & car-

mini cancionali cum extre

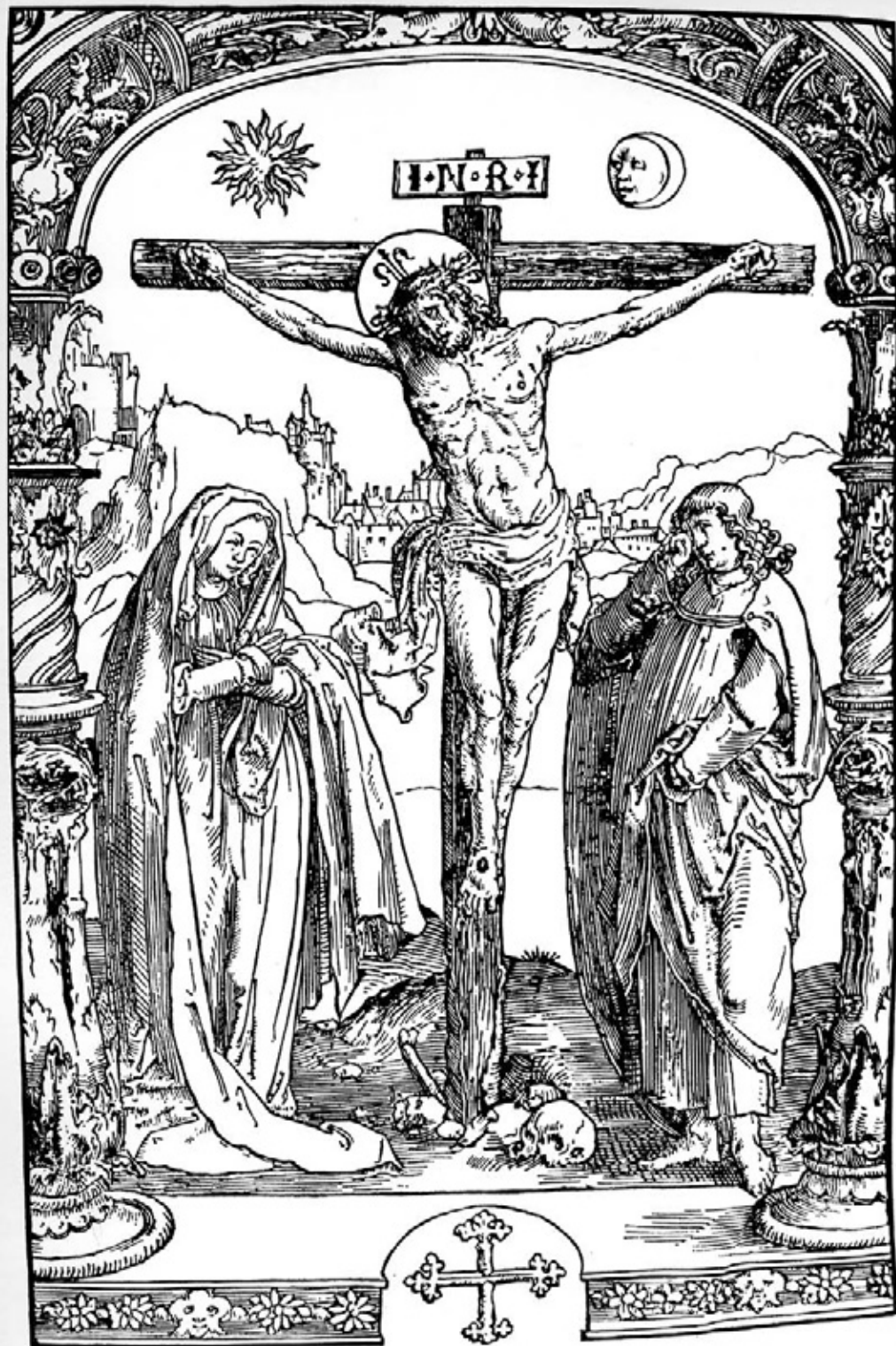
ma exultatione amo-

rosamente lauda

uano.

**

*



1514, Lucas Cranagh, Λέυντεν





1518,
Lucas
Cranagh,
Λέοντες



1520, Lucas Cranagh, Λέοντες

Passional Christi und

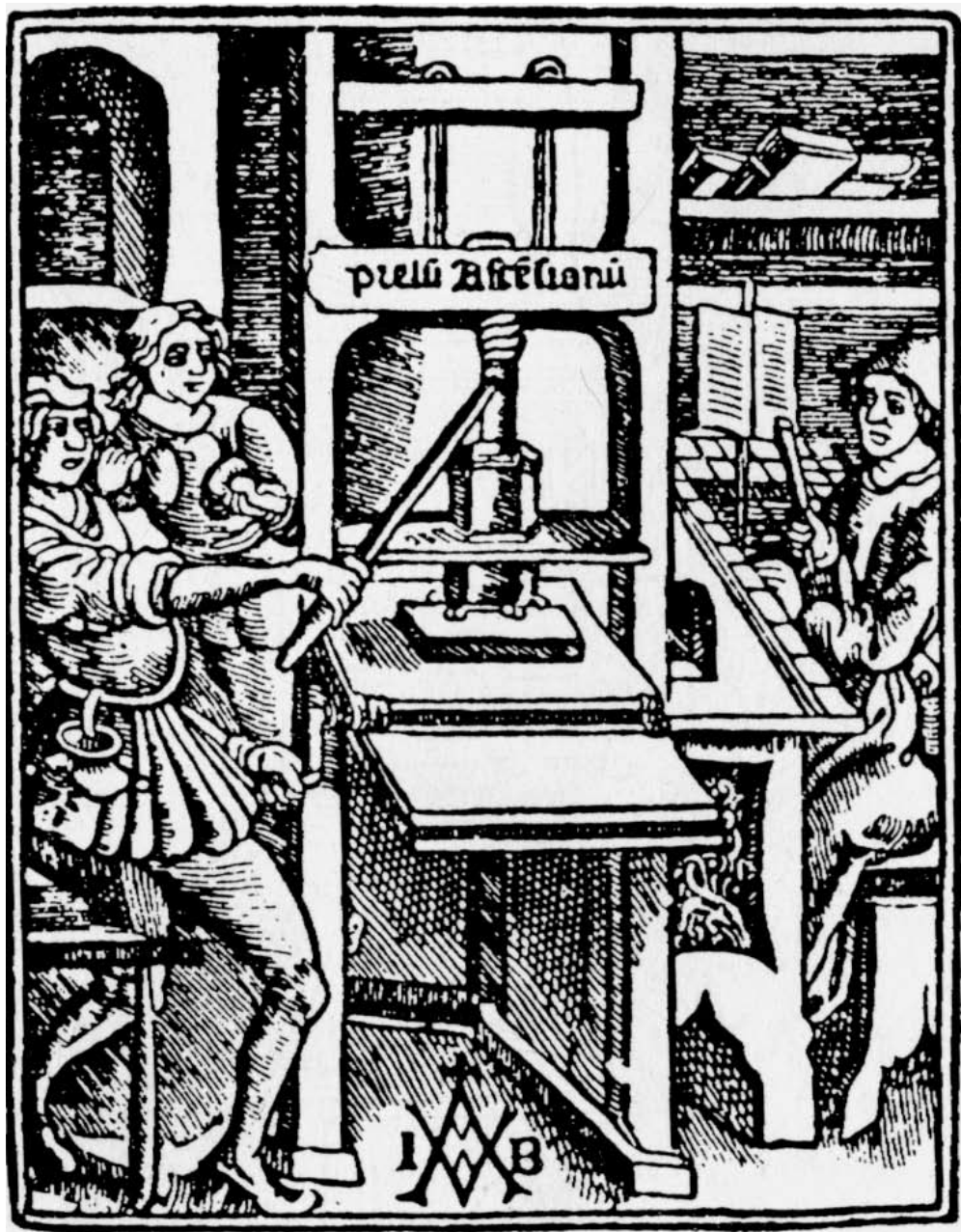


Christus,
Die soldner haben geflochten eyne kronen von dornen / vñ auff
sein heubt gedruckt / darnach mit cynem purper kleyde haben sie
yn bekleydet.
Johan . 19.

Antichrist.



Antichristus.
Der Keyser Constantinus hat vns die keyserlich kronen / gezirde
allen andern geschmuck in massen wie yhn d keyser trege / pur
per cleyt alle andere cleyder vñ scepter zutragen vñ zubauchen
geben c. Constantinus. cxi. dis. Solche lügen haben sie yre ey
ramney zu erhalten ericht wyder alle historien vñ kuntschafft /
dan es ist nit brauchlich gewesen den Römischen Keysern ein
solche kronen zutragen.
A ij



1500-5, Ευλογραφίες με απεικόνιση τυπογραφικού πιεστηρίου.

Τα πρώτα έντυπα ελληνικά βιβλία

Τα δύο σημαντικότερα χαρακτηριστικά της ελληνικής τυπογραφίας ήταν πως ξεκίνησε και διαμορφώθηκε για περισσότερο από τρεις αιώνες έξω από τον ελλαδικό χώρο και οι τυπογράφοι-εκδότες απευθύνονταν σε δύο λίγο-πολύ διαφορετικές αναγνωστικές ομάδες: λειτουργικά ή λαϊκά αναγνώσματα για την πλειονότητα του ελληνόφωνου κοινού και εκδόσεις της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και των πατερικών κειμένων για τους λόγιους κύκλους της Δύσης. Από σχεδιαστικής άποψης τα πρώτα ελληνικά τυπογραφικά στοιχεία χαρακτήθηκαν απλοποιημένα, αλλά κατά την τελευταία δεκαετία του 15ου αιώνα υιοθέτησαν και καθιέρωσαν τη σύγχρονη τους ελληνοβυζαντινή επισευρμένη γραφή που έβριθε συμπλεγμάτων, τονισμένων και εναλλακτικών χαρακτήρων. Η ελληνική τυπογραφική τέχνη έγινε έτσι μία πολύπλοκη και απαιτητική διαδικασία για την οποία χρειαζόνταν εξαιρετικές γνώσεις και δεξιότητες τόσο στη χάραξη των στοιχείων, όσο και στη στοιχειοθεσία. Από το 1475 περίπου, εμφανίζονται και τα πρώτα βιβλία με πλήρες ελληνικό κείμενο. Αρχικά ήταν μέθοδοι μάθησης της ελληνικής γλώσσας, ενώ στη συνέχεια άρχισαν να τυπώνονται και αρχαία κλασικά κείμενα. Πρώτο, αν και αχρονολόγητο (περ. 14765-1476), θεωρείται το έργο του λόγιου Μανουήλ Χρυσολωρά, *Ερωτήματα*, τυπωμένο στο τυπογραφείο του Giovanni da Reno στη Βιτσέντζα. Το 1476, η *Επιτομή των οκτώ του λόγου μερών* του Κωνσταντίνου Λάσκαρη, τυπωμένη από τον Dionigi Paravicino στο Μιλάνο, σηματοδοτεί την πρώτη χρονολογημένη ελληνική έκδοση. Την επιμελήθηκε στο Μιλάνο ο πρώτος έλληνας λόγιος και τυπογραφικός σχεδιαστής Δημήτριος Δαμιλάς, ο οποίος, κατά πάσα πιθανότητα, χάραξε και τα τυπογραφικά στοιχεία. Δύο εκδόσεις, από τον πρωτοθύτη Χανίων Λαόνικο και τον μοναχό Αλέξανδρο, ανήκουν κι αυτές στις πρώτες σημαντικές ελληνικές εκδόσεις. Οι δύο ιερωμένοι χαραζοντας δικούς τους χαρακτήρες επέλεξαν πρώτοι στη βυζαντινή γραφή και την αισθητική του χειρόγραφου κώδικα, αναπαράγοντας τα αμέτρητα παραδοσιακά συμπλέγματα σε τυπογραφικά στοιχεία.

Στα επόμενα χρόνια άρχισαν να εμφανίζονται περισσότερα ελληνικά βιβλία. Το 1494 τυπώθηκε στη Φλωρεντία, με επιμέλεια του Ιανού Λάσκαρι, το έργο



A. MANUTIUS

του Μάξιμου Πλανούδη, *Ανθολογία επιγραμμάτων*, τυπωμένη από τον Lorenzo di Francesco di Alopa. Με τους χαρακτήρες του κειμένου κεφαλαιογράμματος, μιμούμενοι τις αρχαίες επιγραφές. Δύο χρόνια αργότερα, στα *Αργοναυτικά* του Απολλώνιου του Ρόδιου, συνδυάζει τα κεφαλαία για το αρχαίο κείμενο με μια νέα πεζή βυζαντινή γραμματοσειρά για τα σχόλια. Από το 1494 ο Άλδος Μανούτιος έγινε ο σημαντικότερος εκδότης των πρώτων εκδόσεων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και είχε για συνεργάτες του τους αξιολογότερους λόγιους της εποχής του – όπως οι Μάρκος Μουσούρος, Ιωάννης Γρηγορόπουλος, Αρσένιος Αποστόλης, Δημήτριος Δουκάς και ο Έρασμος – και εργάστηκε ακούραστα έως τον θάνατό του για να ολοκληρώσει το ηράκλειο έργο του. Επέλεξε να ακολουθήσει ως πρότυπο τη γραφή των Ελλήνων της εποχής του, καθιερώνοντας έτσι με τη φήμη των εκδόσεών του τη χρήση των πολύπλοκων συμπλεγμάτων της βυζαντινής γραφής του ύστερου Μεσαίωνα στην τυπογραφία. Με συνεργάτη του τον στοιχειοχάρκτη Francesco Griffo da Bologna δημιούργησε τέσσερις ελληνικές γραμματοσειρές. Η εκδοτική επιτυχία και το κύρος των ελληνικών βιβλίων του είχαν ως αποτέλεσμα οι επόμενες γενιές τυπογράφων όλης της Ευρώπης να ακολουθήσουν το σχεδιαστικό ύφος του Άλδου.

ἰς πέντε διαιρούται τὰ φωνή
 τέσσαρα γράμματα ἑξ ἑνὸς
 φωνήεντα καὶ ἑξομίφωνα φωνή
 ἑντὰ μὲν ἑξ ἑνὸς α. ε. η. ι. υ.
 ὀ μικρὸν καὶ ὦ μέγα ἑξ ἑνὸς
 μὲν ἑξομίφωνα ἠ καὶ ὦ μέγα.
 βραχέα δὲ δύο ε. ἠ ἵλον καὶ ὀ
 μικρὸν διχρόνα δὲ τρία α. ι. υ.
 πέντε διφθογγαὶ ἑξοκτώ μὲν ἑξ
 αὐ. ε. ι. ο. οὐ. πέντε συμφω
 να δὲ δεκά ἑξοκτώ διαιρού
 νται τὰ δεκά ἑξοκτώ συμφωνὰ ἑξ
 ἑνὸς ἑξομίφωνα καὶ ἑξομίφωνα ἠ μί
 φα μὲν ὀκτώ ζ. ξ. τ. λ. μ. ν. ρ. σ.
 ὦ μὲν τὰ διπλά τρία ζ. ξ. τ.
 ἀμφάβουλα δὲ τέσσαρα λ μ ν
 ρ αφωνα δὲ ἑννία β. γ. δ. κ. π.
 τ. θ. φ. ἠ ὦ τὰ μὲν ἑξοκτώ τρία
 κ. π. τ. δὲ ἑξοκτώ τρία θ.

In quot diuiduntur uiginti
 quattuor litteræ in duo in
 uocales & consonantes uoca
 les qdē sunt septem .a.e.m.i.y
 o.p.ua.& ω.grādis.exq̄bus duo
 quidē sūt lōgæ η.& ω.grandis.
 breues autē duo.e.tenuis & ο.
 pua.bitēporeæ aut tres.a.i.y
 quot diphthōgi sūt pprie sex
 æ au.ei.eu.æ.u .quotconsonan
 tes decēseptē.In quot diuidun
 tur decē septē consonantes in
 duo i femiuocales & mutas se
 miuocales qdē ο.σ.ο. z. x.p.f.l.
 m.n.r.f. exq̄bus qdē duplices
 tres.z.x.p.f.imutaliles aut qua
 tuor.l.m.n.r.mute aut nouē.b.
 g.d.e.p.t.th.ph.ch.quorū tenu
 es tres.e.p.t.aspiratæ tres.th.

1475-6 Εμμανουήλ Χρυσολωρά, Ερωτήματα.
Giovanni da Reno, Βιτσέντζα.

ΕΠΙΤΟΜΗ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ
 ΜΕΡΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΤΙΝΩΝ ΑΝΑΓΚΑΙΩ
 Ν ΣΥΝΤΕΘΕΙΣΑ ΠΑΡΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙ
 ΝΟΥ ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ.

Περί διαρίσεως τῶν γραμμάτων
 βιβλίον πρῶτον.



γράμμα ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον φωνῆς ἀδι
 αρίστον. Ἔσσι δὲ γράμματα ἑξοκτώσσα
 ρα. Τούτων φωνήεντα μὲν ἑξοκτώ. α. ε.
 η. ι. ο. μικρὸν υ. ἠ ἵλον καὶ ὦ μέγα.

Συμφωνὰ δὲ δεκά ἑξοκτώ. β. γ. δ. ζ.
 θ. κ. λ. μ. ν. ρ. σ. τ. φ. χ. ψ. Τῶν
 δὲ φωνήεντων μακρὰ μὲν δύο η. καὶ ὦ μέγα.
 Βραχέα δὲ δύο. ε. ἠ ἵλον καὶ ο. μικρὸν. Δίχρονα
 δὲ τρία. α. ι. υ. ἑξ ἑνὸς διφθογγαὶ κυρίως μὲν ἑξ
 γίνονται α. αὐ. αἰ. αἰ. οὐ. Καταχρηστικῶς
 δὲ τέσσαρες. α. η. ε. υ. Τῶν δὲ συμφώνων ἑξ
 μίφωνα μὲν ὀκτώ. ζ. ξ. τ. λ. μ. ν. ρ. σ. ὦν
 διπλά μὲν τρία. ζ. ξ. τ. Ἀμφάβουλα δὲ τέσσα
 ρα. λ. μ. ν. ρ. Ἄφωνα δὲ ἑννία. β. γ. δ. κ. π.
 τ. θ. φ. χ. ὦν ἑξοκτώ μὲν τρία. κ. π. τ. Δασεῖ
 α δὲ τρία. θ. φ. χ. Μίση δὲ τρία. β. γ. δ.
 ἑκτῶν διηρημένων δὲ τῶνδε γραμμάτων α. οὐ
 λαβαὶ γίνονται. ὀϊον. τι. ὀθιεν. α. λ. ζ. η. ο. ὀϊον. τί
 τρος. ἑξ ἑνὸς ὀλόγος ὀϊον. ὀτίτρος. ἀναγνώσκῃ.

1476 Κωνσταντίνος Λάσκαρης, *Επιτομή των οκτώ του
λόγου μερών και άλλων τινών αναγκαίων*. Dionigi Paravicino,
Μιλάνο.

ὁ πῶϊοι φιλὸμ δ' αἰεὶ το φθ
οἶοι μὲ τῶρο μ' ὄμελλε μ' ἀπολλῆ μ' ε
φρόμο μο κα ταυ λῆ τ' ε μ
ορ κα ταυ λῆ τ' ε μ
ἔ τ' ο σ ἡ λ θ ε ρ ῆ ε τ ο β ἄ ρ ω θ ρ ο μ τ ῆ ε
Δυ δέ μ ἀ γ ο κ λ ῖ μ η ε , κ ῆ δ ἄ λ ἔ ο υ
κ ῆ ε ζ ἔ φ υ γ ῆ τ ῆ μ ὀ ρ α μ τ ῆ μ α ὐ
το κ ῆ ρ α μ μ ἔ λ α μ α μ
ἔ ὁ τ ἡ χ ἄ ρ ω α ζ ε ρ ρ ῖ φ θ η ἔ
κ ῆ μ ο ε δ ὶ ω ε δ ῆ φ ε θ η , π ῆ σ ε μ ὕ π ῆ
ἔ ζ η π λ ω μ ἔ μ ο ε ε θ ῶ ε ἔ τ ῆ τ ὀ
ιο ε ε θ ῆ ε ἔ φ ὕ δ ω ρ .
κα τε κ ρ ἄ τ ῆ φ θ φ ρ ὀ μ ο ε τ ο ὠ
κ ἄ χ ῆ ρ α σ ἔ ο φ ἰ ω ε κ ὄ λ λ ὕ μ ε ρ ο ε
ὀ δ ὀ μ π ω ε
κα τέ τ ρ υ ζ ε
κα τ ῆ ρ χ ε τ ο ἔ τ ῆ
π ο λ λ ἄ κ ἰ ε μ ἔ ρ ἰ α ὐ τ ἔ δ ἰ α μ ἔ φ ὕ δ ἄ
π ο ὐ λ ἰ μ
τ ἰ . π ο λ λ ἄ κ ἰ δ ὠ ὕ τ ε
ἀ ν ἰ ῥ χ ε ρ τ ὀ μ θ ὠ μ ω τ ο μ
λ α υ τ ῖ ζ ω μ δ ῆ ρ ἔ δ ὠ ρ ε . μ ὀ ρ ο μ δ ὶ ο υ
ὀ υ χ υ τ ῆ ρ χ ε ρ ἔ λ ε φ υ γ ῆ μ
κ ῆ μ ὠ π α λ ὕ ζ α μ
ὀ ρ ἄ μ ἰ α ὐ τ ἄ ρ χ ἄ ε τ ὠ
ε ῖ ρ ἰ ὠ μ ἔ μ π ο ρ ὠ τ ῆ π λ ω σ ἔ φ ὕ δ ἄ τ ἰ
λ α υ θ ἄ
ἦ υ τ ε κ ὠ π η μ

κ ἰ μ ω ἦ ε ὕ χ λ ὠ π ο ἰ ο ἰ ὠ μ ο ε τ ο ἰ ε
ε ὕ ρ ω μ ε ὕ χ ὀ μ ἄ σ ἡ ὄ ε τ ὀ θ ε ο ἰ ε ὄ π ῆ
γ ἠ ω ε λ ὕ θ μ
γ ἄ μ ἰ κ ἔ ο θ α
τ ο ἰ ε μ ε λ ἄ σ ἰ ἔ τ ο μ τ ἰ ζ ε τ ο
ἦ δ ἄ σ ἰ π ο ρ φ υ ρ ἔ ο ἰ σ ἰ δ ἔ κ λ ὕ ζ ε τ ο .
ἔ λ ε ν ἰ
π ο λ λ ἄ δ ἔ μ ὀ ο υ
τ ο ἰ ο ὕ τ ο μ ἔ τ ῆ λ ὀ γ ο μ τ ο ὐ
κ ἄ τ ὀ ἰ ο μ φ ἄ τ ο μ ὕ θ ο μ . δ ἄ τ ὀ σ ὀ
μ α τ ο ε δ ἄ ἰ γ ὀ ρ ἔ ο σ ῆ μ
τ ο ἰ ο υ τ ο τ ρ ὀ π ω ε ρ ἄ χ ο ἰ ε ἔ φ ε ρ ε
ὀ υ χ ὀ ὕ τ ω μ ὠ τ ο ἰ σ ἰ μ ἔ ω α τ ω σ ῆ φ
μ ἄ ρ ο ε τ ο υ
ὀ ρ τ ο μ ἔ ρ ω τ ο ε
ὀ ὀ τ ὀ τ ε δ ἰ ὠ μ ἔ σ ο μ
τ ἰ ἄ ὠ ρ ο ε ὀ τ ἔ ὕ ρ ὠ π ἠ ω δ ἰ ἄ κ ὠ μ α
τ ἡ ε θ ω λ ὠ σ ἡ ε τ ἠ ὠ
τ ο ε ἦ ὕ ἔ τ ἰ κ ρ ἰ ἰ τ ἠ ω ,
ο ὕ τ ω ε ἔ ζ α π λ ὠ σ α ε ἔ τ ἰ ρ ἄ χ ἰ ο μ
ὠ ε ἔ μ ἔ τ ἰ π λ ὠ σ α ε ἔ τ ἰ μ ὀ τ ἰ ο μ
ἔ φ ε ρ ε
ἦ γ ἔ μ ἔ ε ὀ ἰ κ ο μ
ὀ ἄ μ α τ ῆ μ ἄ ε κ ἰ τ ρ ἰ ο μ
β ἄ ἰ τ ρ α χ ὀ ε α μ ἄ τ ὀ τ ὠ σ ἰ α ὠ χ ρ ο μ
σ ὠ μ α
δ ἔ μ α ε ὕ δ ἄ τ ἰ λ ε ὠ ἰ ε



σοκράτης θεοδώρου μὴ ἢ πᾶσι τοῦ ἀρχιε-
 ρείου τῶν μετρίων πολιτῶν. θεράποντας
 ἀλοποιοῦσιν ἐκ κήρυξι καὶ ἀπορησάμενοι
 ἀπὸ τούτων. ὡς καὶ χορηγῆσαι καὶ παιδευ-
 σαι τοὺς υἱοὺς. ἡσάμ γὰρ αὐτῶ καὶ ἄλλοι ἑ-
 λισί πρὸς καὶ Διομήδεος. ἢ δὲ καὶ θυγα-
 τριαν. ὅθεν ἔστ' τοῦσ' ἀλλοῦσ' κεικωμῶσθ' ἢ αἰ ὑπὸ ἀριστοφάνους
 καὶ τραγιδῶσ'. γενομένησ' δὲ κατὰ τὴν οὐδ' ὀκκοκτὴν ἐκ τῆν
 ὀλυμπιαδ' ἀλυσιμάχου μυρριμουσίου μεσσοτέρωσ' δ' ὄνο καὶ ἔ-
 κοσμητέσι πρὸς οὐτέρας δι' πλατῶνα ἐπὶ πᾶσι μὴ ὄν
 ἐπαδύετο οὐδ' ἄλλοσ' ἢ τῶν ἀθηναίων. οὐκροσμίωσ' πρὸς δίκου
 τε τοῦ κίου καὶ γοργίου τοῦ λεογτίμου καὶ τισίου τοῦ συρακου
 σίου. καὶ θηραμῶσ' τοῦ ῥητοροσ'. οὐ καὶ συλλαμῶσ' μὲν
 ὑπὸ τῶν ἱριακοῦτα καὶ φυγῶσ' ἐπὶ τῆν βουλαμ' ἐγίασ'. ἀ-
 πᾶσ' τῶν καλῶν πηλιγμῶν μὴ ὄνοσ' ἀμῆ βουθῆσ' ἡσάμ. καὶ τῶ
 λυμχρόμωσ' ἐστίγησ' κατὰ ἄρχασ'. ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρῆ ἡθῆ
 ἔπρῶτοσ'. ὁδ' ὑμῶσ' τῶν αὐτῶσ' συμβῆσ' ἐοῦσ' αἰ ἔτισ' τῶν φί-
 λων ἀπολαύσ' ἔτισ' συμφεράσ'. καὶ ἐκφῶσ' τῶσ' οὐσάσ'
 τέχασ' αὐτῶ φασί' συμπεραγμᾶ. εἰσάσ' αὐτῶσ' αἰ ἡμῶσ' ἐπὶ οἷσ'
 δίκασ' ἡσάμ ἐσοκοφῶσ' ἔτισ' ἐπὶ γράμμῶσ' ἐμῶσ' βότῶ
 μωσ'. ἐπὶ δὲ ἡμῶσ' τῶν μὴ πολίτικῶν πραγμᾶτων ἀπέ-
 σχετο. ἰσχυροφῶσ' ἑσάμ καὶ ἀλαβῆσ' τῶν τῶσ' καὶ τᾶ
 πατῶσ' ἀποβελκῶσ' ἐπὶ τῶν πρὸσ λακεδαιμονίωσ' πολέ-
 μωσ'. ἄλλοισ' δὲ μῆμασ' ἡσάμ φασί' εἶναι. ἐμᾶ δὲ μὴ ὄνοσ' ἔπρῶσ'
 λόγῶσ' τῶν περὶ τῆσ' ἀμτιδ' ὄσασ'. Διακριθῆσ' δὲ σφῆσ' ἀ-
 μῶσ' ἐπὶ τῶ φιλοσοφίῶσ' καὶ γράφῶσ' διαμονῆσ' ἐτραπῆσ'
 καὶ τῶν ἑσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ
 λευτικῶσ' οὐσ' ἐμᾶ αὐτῶσ' γράφῶσ' ἀμῶσ' ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ
 ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ
 φροσῶσ' τοῦσ' ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ
 προαίρεσ' ἡσάμ. τοῦτῶσ' μὴ ἀπέτῆσ' σχολῆσ' δὲ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ
 μεσ' φασί' πρῶτοσ' ἐπὶ χίου μαθητᾶσ' ἡσάμ ἡσάμ. ὅτι καὶ ἡ-
 δῶσ' τῶν μῶσ' ἀριθμῶσ' ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ ἡσάμ
 α 11

Ἰσοκράτους, Λόγοι. Uldericus Scinzenzeler και Sebastianus de Ponte Tremulo, 1493.

ΑΡΧΙΟΥ. ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΤΕΣΣΑΡΑΣ ΑΓΩΝΑΣ.

ΕΣΣΑΡΕΣ ΕΙΣΙΝ ΑΓΩΝΕΣ ΑΝΕΛΛΑΔΑ. ΤΕΣ-
 ΣΑΡΕΣ ΙΡΟΙ.
 ΟΙ ΔΥΟ ΜΕΝ ΘΗΤΩΝ. ΟΙ ΔΥΟ Δ' ΑΘΛ-
 ΝΑΤΩΝ.

ΖΗΝΟΣ. ΑΗΤΟΪΔΑΟ. ΠΑΛΛΙΜΟΝΟΣ. ΑΡΧΕΜΟΡΟΙΟ.
 ΑΘΛΑ ΔΕ ΤΩΝ ΚΟΤΙΝΟΣ. ΜΗΛΑ. ΣΕΛΙΝΑ. ΓΙΤΥΣ.
 ΔΙΟΤΙΜΟΥ. ΕΙΣ ΗΡΑΚΛΗΝ. ΚΑΙ ΑΝΤΑΙΟΝ.
 ΤΑΝ ΗΒΑΝ ΕΣ ΑΕΟΛΑ ΠΑΛΑΣ ΗΣΚΗΣΕ ΚΡΑΤΑΙΑΣ
 ΑΔΕ ΡΟΣΕΙΔΩΝΟΣ ΚΑΙ ΔΙΟΣ ΑΓΕΝΕΑ.
 ΚΕΪΤΑΙ ΔΕ ΣΦΙΝ ΑΓΩΝ ΟΥ ΧΑΛΚΕΟΥ ΑΝΤΙ ΛΕΒΗΤΟΣ.
 ΑΛΛ' ΟΣΤΙΣ ΖΩΑΝ ΟΪΣΕΤΑΙ Η ΘΑΝΑΤΟΝ.
 ΑΝΤΑΪΟΥ ΤΟ ΠΤΩΜΑ. ΠΡΕΠΕΙ ΑΗΡΑΚΛΕΑ ΝΙΚΑΝ
 ΤΟΝ ΔΙΟΣ. ΑΡΓΕΪΩΝ Α ΠΑΛΑ ΟΥ ΛΙΒΥΩΝ.

ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΥ. ΕΙΣ ΑΡΙΑΝ.

Ο ΣΤΑΔΙΕΥΣ ΑΡΙΗΣ Ο ΜΕΝΕΚΛΕΟΣ ΟΥ ΚΑΤΕΛΕΓΧΕΙ
 ΓΕΡΣΕΑ ΣΟΝ ΚΤΙΣΤΗΝ ΤΑΡΣΕ ΚΙΛΙΣΣΑ ΠΟΛΙ.
 ΤΟΙΟΙ ΓΑΡ ΠΑΙΔΟΣ ΠΗΝΟΙ ΠΟΔΕΣ ΟΥΔ' ΑΝ ΕΚΕΙΝΩ
 ΟΥΔ' ΑΥΤΟΣ ΓΕΡΣΕΥΣ ΝΩΤΟΝ ΕΔΕΙΞΕ ΘΕΩΝ.
 Η ΓΑΡ ΕΨΥΣ ΠΛΗΓΩΝ Η ΤΕΡΜΑΤΟΣ ΕΪΔΕ ΤΙΣ ΑΚΡΟΥ
 ΗΪΘΕΟΝ. ΜΕΣΣΩ ΛΟΥΠΟ ΤΕΝΙ ΣΤΑΔΙΩ.

ΛΕΟΝΤΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΜΟΝΗΜΕΡΙΟΝ.

ΤΟΣΟΤΑ ΠΙΕΡΙΔΩΝ ΜΕΔΕΩΝ. ΕΚΑΤΗΒΟΛΕ ΦΟΪΒΕ.
 ΕΪΠΕ ΚΑΣΙΓΝΗΤΗ ΚΡΑΤΕΡΟΥΣ ΙΝΑ ΘΗΡΑΣ ΕΓΕΪΡΗ.
 ΟΣΣΟΝ ΕΠΙΤΑΥΣΑΙ ΜΕΡΟΠΩΝ ΔΕΜΑΣ. ΟΣΣΟΝ ΑΥΣΑΙ
 ΛΑΩΝ ΤΕΡΠΟΜΕΝΩΝ ΪΕΡΟΝ ΣΤΟΜΑ. ΜΗ ΔΕΝΟΗΣΩ
 ΖΗΝΟΣ ΜΕΙΛΙΧΪΟΙΟ ΛΑΧΩΝ ΘΡΩΝΩΝ ΑΝΕΡΟΣ ΟΪΤΩΝ.

Μάξιμου Πλανούδη, Ανθολογία επιγραμμάτων. Lorenzo di Francesco di Alopa, Φλωρεντία, 1494.

